

GOVERNANÇA, XARXES I POLÍTIQUES SOCIALS AL MARROC

GOVERNANÇA, XARXES I POLÍTIQUES SOCIALS AL MARROC

Projecte "Formació i millora del model d'intervenció social
per a contribuir al desplegament de polítiques públiques
orientades a millors oportunitats per a dones, joves i nens"

Organitzen:

Fundació
Solidaritat UB

Ajuntament de
Sant Felu
de Llobregat

Universitat de Barcelona

TAT
ESPANIES PER A LA CULTURA

Région de l'Oriental

Commune Urbaine de Figuié

Amb el suport de:

Diputació
Barcelona

Primera edició:

Octubre 2014

Editat per Fundació Món-3

Coordinació:

XIREC

Laura Capdevila Jericó

Pau Cantós Perea

Disseny i impressió:

Fundació Tam-Tam

ÍNDIX

Prefaci	5
----------------------	----------

Introducció temàtica

- **Bones pràctiques en governança local..... 7**
David Bondia García
- **Degradació ambiental, aigua i desenvolupament al Magrib 14**
Toni Jiménez Luque
- **La crisi alimentària mundial i la sobirania alimentària com a resposta: el cas del Magrib 20**
Toni Jiménez Luque
- **Processos de descentralització a Mauritània, des de la perspectiva dels dirigents municipals 27**
Sow Mousa Demba
- **Figuig, una experiència de bona pràctica de cooperació en governança local..... 29**
Mostafa Lali

Experiències de governança

- **Promoció del bon govern local en el nord del Marroc..... 33**
Mohamed el-Bakkali i Fernando Barreiro
- **Xarxa de centres de dones com a actor principal del desenvolupament comunitari i socioeconòmic de la regió de Missouri (Marroc) 42**
Fatima Soulimani
- **Gestió de recursos naturals i protecció de l'entorn en l'oasi de Figuig..... 45**
Omar Abbou
- **Diversificació de fonts d'ingrés i estabilitat de les comunitats de l'oasi de la regió de Hassi Labiad (Marroc)..... 49**
Fatima el-Amraui

Prefaci

En els darrers anys, les administracions locals al Marroc han anat adquirint un protagonisme desconegut fins ara. El desenvolupament econòmic i la democratització de la societat marroquina han situat aquestes administracions més a prop de la ciutadania. Amb la conseqüència de l'exigència, per part d'aquesta, d'espais de participació democràtica en la presa de decisions respecte les polítiques públiques. També, òbviament, a la regió de l'Oriental, una regió que ha viscut, a partir de l'any 2000, un increment notable de la inversió pública que ha afavorit la diversificació econòmica i la generació d'una incipient industrialització, avui en retrocés a causa del declivi de l'activitat minera i la crisi del sector pesquer.

Es en aquest context on la Fundació Món-3 i Fundació Solidaritat de la Universitat de Barcelona comencen a intervenir en la Regió de l'Oriental de forma compromesa, establint una relació preferent amb les autoritats locals de la regió, tant a nivell específic amb municipalitats

concretes, com a nivell general amb l'ens territorial, el Consell Regional de l'Oriental. El projecte «Formació i millora del model d'intervenció social per contribuir al desplegament de polítiques públiques orientades a millors oportunitats per a dones, joves i nens», cofinançat per la Diputació de Barcelona, pretén propiciar un espai de formació i intercanvi, en relació al desplegament de polítiques públiques, on es combina la teoria i la pràctica per tal de dotar els càrrecs electes, membres dels consells municipals, tècnics municipals i líders associatius de competències i eines en matèria de serveis socials de base, destinats bàsicament a la joventut, la infància i la dona. El projecte, però, va mes enllà, i pretén establir relacions entre entitats i col·lectivitats locals del país receptor participants en el projecte amb entitats i municipis de la província de Barcelona, promovent així un partenariat basat en la implicació recíproca dels socis potencials en funció dels objectius compartits i que es centri en la millora de les polítiques de proximitat.

Introducció temàtica

- **Bones pràctiques en governança local**
David Bondia García
- **Degradació ambiental,
aigua i desenvolupament al Magrib**
Toni Jiménez Luque
- **La crisi alimentària mundial i la sobirania
alimentària com a resposta: el cas del Magrib**
Toni Jiménez Luque
- **Processos de descentralització a Mauritània,
des de la perspectiva dels dirigents municipals**
Sow Mousa Demba
- **Figuig, una experiència de bona pràctica
de cooperació en governança local**
Mostafa Lali

Bones pràctiques en governança local

David Bondia García

Professor titular de Dret Internacional Públic de la Universitat de Barcelona i director de l'Institut de Drets Humans de Catalunya

Qualsevol intent que pretengui analitzar, sigui on sigui, les bones pràctiques en governança local, s'enfrontarà a la dificultat inicial de trobar una definició i una delimitació del que entenem per *governança* i, per tant, del que entenem per *governança local*. En aquesta breu introducció intentarem delimitar ambdós conceptes –*governança* i *governança local*– per apreciar la necessitat de les xarxes públiques i difondre les bones pràctiques en l'àmbit de la governança local.

Com a punt de partida podem dir que la forma de governar les societats ha experimentat molts canvis en els darrers temps i que les bases tradicionals del poder polític s'han erosionat. S'ha passat d'una noció de *govern* en la qual l'Estat era l'inqüestionable centre del poder polític i tenia el monopoli de la cerca de l'interès col·lectiu, a una situació en què les decisions són el producte de la interacció i les dependències mútues entre les institucions polítiques i la societat. D'aquesta manera, per fer referència a aquesta situació s'utilitza el concepte *governança*, *governació* o *govern en xarxa*, per tal de fer referència a un fenomen diferent del govern tradicional –basat en la relació jeràrquica entre qui governa i qui és governat, i que recolza sobre la facultat normativa de l'Estat i en la seva capacitat per fer-la efectiva.

L'origen i les causes d'aquestes transformacions de l'Estat s'haurien de buscar tant en el fenomen de la *globalització* com en l'evolució de les societats desen-

volupades, ja que tendeixen cap a una complexitat més gran. Realitats com la internalització de l'economia, una major demanda del sector privat per participar en les decisions públiques, la complexitat inherent als nous assumptes de determinades polítiques o la generalització de les formes de la «nova gestió pública» forcen un canvi cap a nous esquemes.

En aquest escenari de complexitat s'afirma que cap actor, sigui públic o privat, no té en l'actualitat ni el coneixement ni les informacions suficients per donar resposta als problemes de les *nostres societats complexes*. Cap disposa per si sol de la possibilitat de dominar unilateralment els diferents sectors de la política.

D'aquesta manera, la política i la capacitat de govern –entès en el seu sentit tradicional– d'imposar unilateralment la seva voluntat es veuen alterades de manera molt significativa, i això força l'evolució cap a altres maneres d'articular l'interès col·lectiu. Així, podem percebre que les institucions polítiques tradicionals ja no exerceixen el monopoli de l'acció consistent a dirigir la societat. Com a conseqüència dels canvis assenyalats, sembla que s'està produint una transició des de les pautes tradicionals de l'exercici del poder polític basat en una relació d'«un sol sentit» entre els que governen i els que són governats, cap a un model de «doble sentit» en el qual es prenen en consideració tant els interessos, percepcions i oportunitats dels que governen com dels que són governats.

És fruit d'aquesta transformació que sorgeix el concepte *governança* com a concepte analític amb què es vol captar la reestructuració i els canvis que afecten l'articulació del poder polític. En general, *governança* es percep com un model alternatiu de govern. No obstant això, les definicions i perspectives de la noció de *governança* són diverses i les hem d'analitzar.

Hi ha una gran confusió al voltant d'aquesta noció. Determinats autors parlen del concepte de *governança* referit de manera molt general a les diferents manifestacions de les adaptacions de l'Estat en el seu àmbit extern. Tanmateix, en altres ocasions trobem representacions conceptuals o teòriques més elaborades sobre la coordinació dels sistemes socials i, en especial, sobre el paper de l'Estat en aquesta coordinació. D'aquesta manera, un criteri delimitador típic dels diferents conceptes de *governança* és el de la centralitat que es concedeix a «l'actor estatal» en l'anàlisi de la conformació de les decisions. Així, podem diferenciar entre les nocions «tradicional» i «moderna» del concepte de *governança*. Des de la perspectiva «tradicional», l'anàlisi es refereix a com l'actor estatal és capaç d'exercir el control sobre la resta d'agències de govern, sobre la societat i l'economia. Aquest concepte analític se centra en l'actor públic i, aquí, la qüestió clau és determinar en quina mesura el govern continua tenint la capacitat de dirigir. Així, es tractaria de determinar si un govern es capaç de governar (disposa de forma eficaç del recurs del poder), ja que la idea principal és que un govern eficaç és una cosa bona en si mateix i, per tant, l'acció estatal és necessària per guiar l'acció pública cap a l'obtenció de l'interès públic. Hi ha la presumpció que la societat no podria obtenir aquest interès públic i, per

tant, es requereix sempre la intervenció de l'autoritat de l'Estat.

La perspectiva «moderna» de *governança* s'allunya del punt de vista anterior i té, al mateix temps, dues versions: una de *positiva* i una altra de *negativa*. La versió negativa destaca la capacitat de les forces socials per resistir a les imposicions i regulacions de l'Administració. Aquí, l'element normatiu és que els ciutadans saben millor que l'Estat el que volen i el que necessiten i, per tant, està perfectament justificat que intentin trobar la manera d'evitar les incursions de l'autoritat i la burocràcia en la seva esfera. La versió positiva, per la seva part, apuntaria al fet que existeixen recursos en la societat suficientment sòlids com per poder dissenyar i implementar eficaçment les polítiques, i que aquests recursos s'han d'aprofitar. S'assumeix que les *xarxes, comunitats o altres organitzacions d'interessos* existents en els diferents sectors de polítiques estan en disposició de donar forma a les polítiques o assistir al govern en la seva implementació. La força o la dominació de la societat constitueix un avantatge per al govern, ja que permet al sistema arribar a millors decisions (en el sentit de més eficaçes, eficients i justes). Segons aquesta versió, hi hauria una intensa coordinació dins de cada sector de la política. De fet, a l'interior de cada àrea de política ens trobaríem en la majoria dels casos amb una *governança* eficaç, amb la majoria d'actors implicats en la natura del problema i en les seves solucions. L'element normatiu aquí és que la societat hauria de ser capaç de gestionar molts dels seus interessos sense la intervenció de l'Estat. Encara més, s'argumenta que «el capital social és necessari per a una bona *governança*». Els grups socials creen aquest capital social i funcionen com a base per

a la participació política, especialment en aquelles àrees en què, per les característiques de més complexitat, la formació de decisions resulta potencialment difícil.¹

Si parlem de *governança* no podem deixar de parlar d'un concepte que ha aparegut amb força en l'articulació del funcionament de les nostres societats actuals: es tracta de la noció de *xarxa*, o més ben dit *xarxa de polítiques*. Si volem definir aquesta noció veurem que es poden identificar dues escoles en el camp del concepte *xarxa de polítiques* (*policy networks*). Una d'aquestes, la que podem denominar *escola d'intermedi-*

1. Resulten diferents les aproximacions d'altres autors a la noció de *governança*, que consisteixen a avançar una «definició de mínims» de *governança* ('una alternativa al govern, al control per part de l'Estat'; 'una situació en la qual ja no es pot confiar en el recurs a l'autoritat de l'Estat com a única font de poder polític') i coincideixen a reconèixer que el concepte té diferents accepcions o versions. La conclusió és que no hi ha un concepte únic de *governança* més enllà d'una noció molt general, sinó que el fenomen és diferent segons ens situem en un àmbit de l'activitat política o en un altre. Ens podem referir a cinc utilitzacions del concepte de *governança*: 1) En el camp del desenvolupament econòmic; 2) En l'àrea de les institucions i els règims internacionals; 3) En l'àmbit de les corporacions; 4) Referit a l'expansió de la nova gestió pública; 5) Referit a les noves pràctiques de coordinar activitats mitjançant xarxes, partenariats i fòrums de deliberació. D'altra banda, també es pot dir que hi ha set definicions diferents de *governança* segons el terreny en què ens movem: 1) Governança corporativa; 2) Nova gestió pública; 3) Bona governança (*Good governance*), utilització normativa del concepte; 4) Interdependència internacional; 5) Sistemes sociocibernètics; 6) Economia política; 7) Xarxes de polítiques públiques.

ció d'interessos, utilitza el concepte de *xarxa* com a noció genèrica en què s'inclouren totes les diferents formes de relacions entre els grups d'interès i l'Estat. L'altra (*escola de governança*) concep les xarxes com una forma específica de governança, com un mecanisme per mobilitzar els recursos polítics en situacions en què aquests recursos estan repartits entre actors públics i privats. La primera, per tant, recull un concepte més genèric de *xarxa* i abasta més tipus de situacions –s'aplicaria a tota classe de relacions entre actors privats i públics. La segona, per la seva part, utilitza un concepte de *xarxa* més restringit que només recull una forma específica d'interacció entre actors públics i privats: aquella basada en una coordinació no jeràrquica.

Per aprofundir una mica més, podem constatar que en els estudis que s'han fet sobre la governança es poden identificar dues aproximacions al concepte de *xarxa*. La majoria d'autors l'utilitza com a concepte analític per estudiar les relacions estructurals, les dependències mútues i les dinàmiques entre actors en la política (*politics*) i en la conformació de les polítiques públiques (*policies*). Aquí, l'estudi mitjançant xarxes dona una perspectiva des de la qual s'analitzen situacions que no poden explicar-se com a accions dirigides unilateralment des del centre tradicional del poder polític i dirigides a la consecució de finalitats comunes. En aquest tipus d'anàlisi es determina quin tipus d'intercanvi de recursos es fa entre els diferents actors i s'analitzen els resultats d'aquesta interacció, això permet obtenir explicacions sobre el comportament dels actors. Altres autors entenen que no és suficient comprendre el comportament d'un actor concret i parteixen de la presumpció implícita que les estructures socials tenen

més poder explicatiu que els actors i els seus recursos individuals. Aquí el que tenim és un canvi en la unitat d'anàlisi, i es passa d'analitzar l'actor com a unitat, a centrar-se en el conjunt de relacions que constitueixen les xarxes. En aquesta visió, les xarxes es conceben com un conjunt de relacions relativament estables i en continu funcionament, que mobilitzen recursos dispersos; tot això amb la finalitat d'articular una acció col·lectiva que permeti donar solucions als problemes. Per explicar el concepte de *xarxes* i els resultats que es produeixen es construeix el concepte *institucionalisme centrat en l'actor* (*actor-centred institutionalism*), que combina principis de tria racional (*rational choice*) amb d'altres d'institucionalisme. Aquesta visió expressa un canvi en les relacions entre l'Estat i la societat i afirma que ja no hi ha una separació estricta entre tots dos. En aquest context, les xarxes es presenten com una solució per a la coordinació dels problemes propis de les societats modernes.

Segui quina sigui l'aproximació al concepte de *xarxa* és cert que *la conformació de xarxes* és una característica –sinó una condició– de *les noves formes de governança*. Si la presumpció implícita és que l'Administració no pot imposar les seves polítiques sinó que ha de negociar-ne el disseny i la implementació amb els seus *partners* dels sectors públic i privat, l'existència de xarxes n'és l'efecte.

Aquest breu recorregut sobre les diferents aportacions donades al concepte de *governança* ens ha permès apropar-nos a la diversitat d'enfocaments que pot tenir el concepte. Les dimensions sobre les quals s'articulen les diferents nocions són:

1) La inclusió de més o menys fenòmens dins de la noció de *governança*. Tindrí-

em, d'una banda, perspectives que consideren com a governança qualsevol esquema de decisió en què existeixi una incorporació d'actors diferents de l'estatal en els processos de formulació i implementació d'alternatives. I en l'altre extrem ens trobaríem que, com a governança, només podrien ser considerades determinades xarxes organitzades, estables i amb uns patrons d'interacció entre els seus membres que expliquen els resultats de les polítiques.

2) L'àmbit de la política sobre el qual s'aplica la noció de *governança*. En aquesta aproximació no ens trobaríem davant d'un concepte analític, sinó simplement davant del reconeixement que hi ha hagut una transformació en les maneres d'exercir el poder polític i la constatació que existeixen algunes àrees de govern on s'experimenten més intensament aquests canvis (política econòmica, règims internacionals, gestió pública, etc.).

Aquest intent de definició del concepte de *governança* ens permetrà aproximar-nos amb més fonament a la noció de *governança local*. D'aquesta manera, els canvis que hem exposat anteriorment sobre l'exercici del poder polític –explicitat en la transició del «govern» a la «governança»– es poden aplicar no només al govern central de l'Estat, sinó també als governs subestats, ja siguin regionals o locals. De fet, es pot afirmar que en els sistemes polítics locals, els governs locals han experimentat un canvi en la mateixa direcció forçats per reptes com ara la competència política, les reformes institucionals en la gestió pública i els desafiaments que tenen davant seu les democràcies representatives.

Aquí, de nou, els fenòmens que s'observen i que constitueixen l'origen del canvi són:

- 1) La internalització de l'economia. Gran part de les organitzacions econòmiques s'han dissociat de les fronteres nacionals i del control polític al qual estaven sotmeses. Ara competeixen en el mercat global. Les empreses escullen on implantar-se calculant els avantatges que se'ls ofereixen. Així, es constata que en resposta a la major llibertat de les empreses per decidir on implantar-se, els líders locals porten a terme polítiques per agradar al mercat.
 - 2) Una major implicació del sector privat en les decisions i polítiques locals. Els líders locals construeixen aliances amb les empreses, comportant-se ells mateixos com a empresaris. S'interessen cada cop més per relacionar-se amb el món empresarial i articular-hi les seves estratègies en constatar també que les polítiques de desenvolupament econòmic llançades unilateralment no han funcionat en la majoria dels casos i la incorporació activa dels líders del sector privat en aquestes polítiques contribueix a aclarir el camí per al desenvolupament de les ciutats.
 - 3) Transformacions en els continguts de les polítiques. En part a causa de la internalització de l'economia i també a canvis d'ordre social (augment dels nivells d'emigració, degradació del medi ambient, envelliment de la població, etc.), els responsables polítics locals es veuen afectats en les seves tasques com a proveïdors de serveis públics. En aquests contextos de canvi, els governs locals es veuen forçats a ser més flexibles, adaptables i innovadors. Els reptes que els imposen aquestes circumstàncies
- es també incrementen la complexitat dels processos de presa de decisions que s'articulen en xarxes, ja que les solucions que es necessiten requereixen la incorporació d'una gran varietat d'agències i organitzacions, tant en el sentit horitzontal (diverses funcions) com en el referent a diversos nivells de govern.
- 4) Noves formes de participació política. S'observa cada cop més un major índex de desafecció política i de descontentament entre els ciutadans respecte dels productes del govern. Els nivells de participació electoral són (amb petites excepcions) cada cop més baixos i els ciutadans estan cada vegada més disposats a participar en formes no convencionals de comportament polític, i resulten més actius en associacions i grups d'interès i menys interessats en l'acció dels partits polítics tradicionals. En aquestes circumstàncies els polítics locals comencen a desenvolupar mitjans alternatius de govern (construir més vincles amb els grups d'interès i implicar els ciutadans en l'activitat política més enllà dels vincles normals de la democràcia participativa) davant l'eventualitat d'un decaïment en l'efectivitat i la legitimitat de les seves polítiques.
 - 5) El pas a un Estat menys burocràtic. Els postulats de la nova gestió pública s'han generalitzat. Els trets característics d'aquest nou corrent són: la descentralització de funcions en microagències dins de les organitzacions públiques, amb objectius clarament establerts; el funcionament mitjançant institucions de quasimercat que competeixen per recursos, nous sistemes de pressupostos, defensa de les formes de contractació

externa, noves tècniques de finançament dels serveis, etc. La creació de microagències multiplica el nombre de xarxes interorganitzatives amb les seves conseqüències per a la creació d'esquemes decisoris de governança.

D'aquesta manera, els trets de *governança* que s'aprecien en el nivell de *govern local* són molt similars als que veiem en l'anàlisi general del concepte, malgrat que adaptats al context local i concretats en un canvi del paisatge decisor, d'una banda, i amb una transformació del paper dels governs locals, de l'altra banda.

Pel que fa al canvi en el paisatge institucional, s'aprecia, en primer lloc, una multiplicació i una reestructuració de les institucions públiques en els processos decisoris, producte de les reformes de la nova gestió pública i de la dependència mútua dels diferents nivells de govern en l'adopció de polítiques públiques. En segon lloc, ens trobem aquí també amb el conegut fenomen de la conformació de xarxes, signe distintiu de la governança i present amb igual força en el nivell local, a causa de la necessitat d'articular els interessos col·lectius mitjançant la interacció de l'Administració amb la societat. S'exploren noves pràctiques de coordinar activitats mitjançant xarxes, partenariats i fòrums deliberatius. En aquestes pràctiques s'englobarien una gran varietat d'actors: sindicats, associacions, empresaris, ONG, representants polítics locals, grups de la comunitat, etc. Això representa un nou tipus de governança i la base de nous experiments de pràctiques democràtiques. Són diferents de les formes neocorporativistes i, en molts casos, constitueixen experiments d'implicació democràtica dels grups de base d'una comunitat per donar legitimitat a les seves polítiques.

Pel que fa a la transformació del paper dels governs locals, ens trobem amb un fenomen que s'acostuma a denominar *nou localisme* i que postula que, en un entorn cada cop més diversificat i més globalitzat, el paper dels governs locals no només no es debilita sinó que *experimenta un fort impuls*. Les causes que hem vist abans en identificar l'origen del canvi, els decisors municipals, a diferència dels estatals, no perden la capacitat de dissenyar polítiques encaminades a incrementar el benestar dels seus ciutadans en un món globalitzat. La contradicció és només aparent. Podem observar que *al mateix temps que constatem la desaparició dels esquemes decisoris institucionals tradicionals, afirmem que el lideratge local ha de ser vist no com la imposició d'idees, percepcions o polítiques, sinó com l'exercici d'un gestor polític capaç de dinamitzar recursos, reclamar informació i impulsar la participació que li garanteixi el compliment dels projectes*.

El pas següent en la nostra reflexió consistirà a vincular *governança local*, *xarxes* i *participació pública*. En aquest sentit, les xarxes a escala local tenen una característica que les diferencia de les que es constitueixen a escala nacional: tendeixen a incorporar ciutadans anònims. Mentre que la noció de *governança* en el nivell del govern central ens fa pensar en xarxes constituïdes per actors públics (corresponents als diferents nivells de govern –inclòs el nivell supranacional– i altres agències públiques) i per representants de grups econòmics i socials (món empresarial, ONG, associacions, etc.), en les formes locals d'articulació de les decisions trobaríem amb relativa freqüència *ciutadans com a actors de la xarxa*, presents en fòrums, grups i altres fórmules relacionals que garanteixen la seva participació en el processos de pre-

sa de decisions. La *participació ciutadana en l'àmbit local* i no en d'altres és, fins a cert punt, lògica si considerem que aquest és *el nivell de govern més proper al ciutadà* i on es pot articular de manera més efectiva.

El tema abasta el mateix concepte de *democràcia* i les respostes que el sistema democràtic dóna davant de les dificultats i els límits a què s'enfronta (insatisfacció creixent quant al seu funcionament, desafecció política, descens de la capacitat de resoldre problemes, disminució de la participació electoral, formalisme, distanciament, etc.). En els darrers temps s'ha introduït amb força en el debat polític la demanda d'*articular nous mecanismes de participació* que permetin la intervenció del conjunt dels ciutadans en els assumptes públics i s'han fet assajos per activar aquests mecanismes.

Així, podem concloure que el concepte de *governança* és avui en dia suficientment versàtil com per permetre considerar com un aspecte seu la *participació dels ciutadans en els assumptes públics*. En aquesta visió, les xarxes que es conformaran no només compten amb la presència del món empresarial, dels interessos afectats, o d'aquells grups o col·lectius més organitzats i acostumats a mobilitzar-se, sinó també amb actors del conjunt de la població afectada directament o indirectament per la decisió. Ara bé, no totes les formes de participació ciutadana podrien considerar-se la plasmació de la governança. Recordem que per *governança* enteníem la nova forma de governar que pressuposava d'alguna manera una influència d'actors econòmics i socials en les

decisions. Per la seva part, quan s'analitza la participació s'acostuma a establir una escala que indica la intensitat d'aquesta participació: informació, consulta, *decisió* i *cogestió*. Doncs bé, només considerariem que estem davant d'un esquema de governança si la participació dels ciutadans se situa en algun dels dos últims graus.

En síntesi, podem dir que hem intentat, d'una banda, fer una aproximació al concepte de *governança* i, d'altra banda, aproximar-nos a la realitat de la vida política local, amb la finalitat de comprovar si en aquest nivell de govern més proper als ciutadans s'estan produint les transformacions que permetin afirmar també aquí la vigència d'uns patrons nous en la presa de decisions.

En aproximar-nos al concepte de *governança* hem comprovat que no hi ha una construcció unànime del concepte i segueix havent-hi una determinada confusió en la manera d'enfocar-lo per fer-lo operatiu. Així, en l'àmbit local, s'identifiquen unes circumstàncies i unes formes d'actuar dels governs que ens permeten afirmar que en aquest nivell de l'activitat política la *governança* té plena vigència. Verifiquem, a més a més, l'existència d'uns trets característics (nou localisme, participació ciutadana en *xarxes de governança*) que donen una dimensió qualitativament diferent a la *governança local*, i col·loquen aquest nivell de govern en una posició òptima per contrarestar els efectes més negatius que acostumen a acompanyar la governança (opacitat, dèficit democràtic, buidament dels poders de l'Estat, etc.).

Degradació ambiental, aigua i desenvolupament al Magrib

Toni Jiménez Luque

Coordinador de l'Observatori de Conflictes i Drets Humans de la Fundació Solidaritat de la Universitat de Barcelona

Drets humans i medi ambient

La degradació ambiental és una nova causa de violacions de drets humans que ha emergit en les últimes dècades i que actua generant nous abusos de drets i aprofundint els que ja existeixen.

Quan ens referim a degradació ambiental, parlem dels danys al medi ambient originats per conductes jurídicament reprovincables de particulars i estats. Aquesta degradació és el resultat d'interessos personals o sectorials que, a vegades de manera dissimulada i a vegades no, es despreocupen dels resultats nocius.

Es degrada de forma deliberada menyspreant les conseqüències que comporta per al medi ambient i les persones, i per una qüestió de resignació social ens hem acostumat a conviure amb la degradació ambiental, la qual veiem com el preu del progrés.

Aquesta falta de consciència no només ha eliminat qualsevol actitud crítica cap a aquesta forma de desenvolupament, sinó que també ha assegurat una impunitat gairebé absoluta als grans contaminadors i una completa indefensió de les víctimes.

Les violacions de drets humans originades en problemes ambientals revesteixen una extrema gravetat perquè són generades per conductes o activitats sistemàtiques i no casuals, perquè afecten a grups de persones o comunitats senceres, perquè

tenen continuïtat en el temps i efectes que es multipliquen, transcendeixen el seu origen i acaben afectant els drets de les generacions actuals i futures, i perquè vulneren múltiples drets humans.

D'altra banda, aquells que suporten les conseqüències de la degradació ambiental són els sectors més desfavorits dels països pobres. Són els més indefensos i ignorants dels danys que se'ls ocasiona, perquè no ho denuncien o perquè no tenen possibilitats d'accedir a la justícia. I això és així perquè hi ha una clara estratègia de desinformació respecte a les conseqüències d'aquesta degradació provocada per la manera d'actuar de grups poderosos amb la connivència dels estats. Es contamina, es degrada i s'oculten les conseqüències que els danys ambientals provoquen sobre la vida, la salut i altres drets humans. D'aquesta manera, les víctimes no són conscients de ser-ho, no es defenen i la degradació ambiental queda impune.

La indefensió de les víctimes de degradació ambiental és quasi absoluta. Pateixen una mena d'invisibilitat, no són percebudes com a tals i, per tant, no reben cap protecció dels sistemes de drets humans. No obstant això, la realitat ens mostra a crits la dimensió i gravetat del problema: a les regions pobres del món un de cada cinc nens no viurà més de cinc anys com a conseqüència de problemes ambientals que es poden solucionar. Aquests onze milions de nens menors de cinc anys morts

per any no són considerats víctimes i, per tant, no reben protecció dels sistemes de drets humans.

En el terreny del dret dels drets humans la temàtica ambiental ha estat relegada a un segon pla i, tot i que aquesta tendència està en procés de revertir-se, encara no hi hagut una reacció de la comunitat jurídica que es correspongui amb la dimensió real d'aquest problema.

Aquesta dimensió es percep si es parteix d'una certesa: l'estat de la naturalesa condiona la vida humana, no només a escala individual, sinó comunitària i social. Com a contrapartida, és l'activitat humana la que condiona primordialment aquest «estat» de la natura. D'aquest senzill raonament es deriven tres afirmacions importants: la degradació ambiental afecta el benestar de les persones (vulnerant severament els drets humans), aquesta degradació és causada per la conducta humana (fet que genera responsabilitat i obligació de reparar per part dels individus i de l'estat) i finalment els problemes ambientals generen situacions que romanen en el temps.

Pobresa i medi ambient

La relació entre pobresa i medi ambient es fa present tant en l'àmbit rural com en l'urbà. Els processos de desertificació, d'esgotament de recursos pesquers o les modificacions ambientals han generat un permanent empobriment de la població rural i una emigració constant cap a les ciutats; però també és cert que a les ciutats la pobresa i la degradació ambiental generen violacions massives de drets humans. L'augment de l'atur i la subocupació a partir dels vuitanta, la deserció dels estats respecte a la seva obli-

gació primària de garantir a la població salut, aigua potable, habitatge i educació va provocar que a grans sectors de la població els resultés impossible accedir al sistema de serveis públics. Ja no es tracta de pobresa, sinó d'exclusió pura i dura. Sense feina, sense casa i sense sanejament, la població pobra va ser allunyada a sectors apartats de les ciutats on el risc ecològic és major. Segons el Programa de les Nacions Unides per al Medi Ambient (PNUMA, 1995), «els assentaments irregulars urbans van aparèixer normalment a les zones d'alt risc com a conseqüència de desastres naturals o ocasionats per l'home, com ara inundacions, lliscaments de llot, malalties o riscos industrials. A vegades, aquests habitants han de pujar pendents que són massa pronunciats per assegurar-se un habitatge segur. D'altres, construeixen a l'ombra d'indústries contaminants o es fan les cases a conques protegides».

A aquestes situacions se suma el fet que les polítiques públiques (polítiques en les quals aquests sectors difícilment poden influir) assumeixen conductes clarament discriminatòries; només cal observar on s'ubiquen les indústries contaminants o les deixalleries en la majoria de les ciutats de l'Amèrica Llatina, Àfrica o Àsia, o els plans de gestió de l'aigua.

I en relació amb aquest fet, hem de destacar la greu problemàtica que hi ha a l'actualitat sobre els productes i les deixalles tòxiques que afecten cada vegada més la salut de milions i milions de persones al món.

Una dada que impacta és que des de l'any 1900 s'han introduït en el medi ambient gairebé 100.000 nous productes químics; la majoria dels quals no han estat estudiats ni individualment ni en

combinació per determinar-ne els efectes sobre la salut.

Com a conseqüència d'aquest fet, milers de persones han vist les seves vides afectades seriosament i la no-percepció d'aquestes víctimes com a víctimes d'abusos de drets humans les ha privades de l'accés als fòrums internacionals de protecció de drets humans.

Aigua i medi ambient

Actualment, uns 1.100 milions d'habitants de països en desenvolupament no tenen un accés adequat a l'aigua i 2.600 milions no disposen de serveis bàsics de sanejament.

La privació de l'accés a l'aigua és una crisi silenciosa que experimenta la població pobra i que toleren els que tenen els recursos, la tecnologia i el poder polític per resoldre-la.

És una crisi que està frenant el progrés humà i que relega a grans segments de la humanitat a viure en la pobresa, la vulnerabilitat i la inseguretat. Aquesta crisi sega més vides a causa de les malalties que una guerra per les armes, i també reforça les greus desigualtats d'oportunitats que divideixen les nacions pobres i les riques al món.

Escassetat d'aigua

La Terra és el planeta de l'aigua, però el 97% de l'aigua del nostre planeta es troba als oceans. La majoria de l'aigua restant està atrapada als casquets de gel de l'Antàrtida o sota terra, fet que deixa menys de l'1% disponible per a l'ús humà a llacs i rius d'aigua dolça de fàcil accés. A diferència del petroli o del carbó, l'aigua

és un recurs infinitament renovable. En el cicle natural, l'aigua de pluja cau dels núvols, retorna al mar salat a través dels rius d'aigua dolça i s'evapora per tornar als núvols. El cicle explica per què no es pot acabar l'aigua, però, no obstant això, l'oferta d'aigua és finita.

Abastiment d'aigua adequat i augment de l'estrès i l'escassetat

Les normes internacionals establertes per organismes com l'Organització Mundial de la Salut (OMS) i el Fons de les Nacions Unides per a la Infància (UNICEF) suggereixen un consum mínim de 20 litres al dia d'una font que es trobi a un quilòmetre de la llar. Aquesta quantitat és suficient per beure i per a la higiene personal bàsica. Les persones que no accedeixen a aquesta quantitat d'aigua veuen limitades les seves capacitats per mantenir el seu benestar físic i la dignitat que comporta el fet d'estar net. Si es consideren les necessitats d'aigua per al bany i per rentar, augmentaria el límit per persona fins a aproximadament uns 50 litres diaris.

D'altra banda, convencionalment s'ha decidit considerar que el lllindar nacional per satisfer els requeriments d'aigua per a l'agricultura, la indústria, l'energia i el medi ambient és de 1.700 m³ per persona. Així, s'entén que la disponibilitat per sota de 1.000 m³ representa un estat «d'estrès per falta d'aigua», i per sota dels 500 m³, «escassetat absoluta».

Avui en dia, al voltant de 700 milions de persones en 43 països viuen per sota del lllindar de l'estrès d'aigua. Amb una disponibilitat mitjana anual de 1.200 m³ per persona, el Pròxim Orient és la regió del món més afectada per l'estrès d'aigua. D'altra banda, l'Àfrica subsahariana és

la regió que inclou la major quantitat de països que pateixen estrès d'aigua.

Dret humà a l'aigua i al sanejament

El punt de partida per solucionar el problema de l'aigua i sanejament és el reconeixement que l'aigua és un dret humà bàsic. El 2002, el Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals de les Nacions Unides va adoptar un Comentari General sobre «el dret humà a l'aigua per a usos domèstics i personals», i va establir un marc regulador vinculant no legal perquè el dret humà a l'aigua i al sanejament «s'apliqui de forma progressiva».

Sobreexplotació de l'aigua

L'agricultura és el primer consumidor d'aigua al món: absorbeix el 80% del recurs davant del 12% que es destina a la indústria i del 8% al consum públic. La sobreexplotació dels recursos, amb l'augment de les superfícies agrícoles irrigades, està provocant el descens del volum de les aigües subterrànies, que es buidin els rius i que s'exhaureixin els recursos indispensables per als 6.500 milions d'habitants del planeta, que el 2030 arribaran als 8.000 milions.

Per exemple, mentre que per produir un quilo de blat calen 1.500 litres d'aigua, se'n necessiten prop de 10.000 per un quilo d'aliment industrial. Amb aquest exemple, es fa palès que els comportaments i les pràctiques actuals s'han de modificar radicalment, incloses les nacions riques, ja que aquestes també estan amenaçades per l'escassetat d'aigua.

El canvi climàtic, l'augment de la contaminació i una mala gestió dels recursos contribueixen a generar desequilibris. A

més, l'extrema urbanització i l'ús massiu de ciment eviten que el terra pugui absorbir l'aigua, al mateix temps que produeixen inundacions.

Actualment, les aigües subterrànies, que per renovar-se necessiten milers i milers d'anys, han estat literalment assaltades i espoliades en detriment de les futures generacions.

D'aquesta manera, és necessari augmentar la productivitat de l'aigua, principalment als països que no tenen els recursos tècnics i econòmics per capturar aquest recurs mòbil. És imprescindible utilitzar cada gota amb l'objectiu d'aconseguir més productes agrícoles, més carn, peix i llet. I la pregunta que ens fem és: com augmentar la productivitat agrícola? Doncs per començar, utilitzant l'aigua de la pluja, conreant varietats de gra que no necessitin gaire aigua, o desenvolupant tècniques econòmiques d'irrigació o petits embassaments.

Principals causes de contaminació de l'aigua en el món:

- Els abocaments industrials i urbans són la principal causa de la pèrdua de qualitat de les aigües superficials i subterrànies.
- La majoria dels nostres aquífers estan afectats per la contaminació produïda per les males pràctiques de l'agricultura i la ramaderia.
- Les infraestructures hidràuliques suposen una important pèrdua en la qualitat de l'aigua. La meitat de les aigües recollides presenten problemes d'estagnació. A més, les preses no respecten el flux mínim aigües avall des d'un punt de vista ecològic.

Com a possibles solucions:

- Les aigües industrials han de disposar de xarxes pròpies d'abocaments que portin les aigües contaminades a plantes de tractament.
- Promoure l'agricultura i la ramaderia ecològiques, i eliminar les terres d'irrigació il·legals i el consum d'aigua.
- Evitar el creixement no controlat de la demanda d'aigua, limitant el creixement urbà, establint protocols contra la sequera que incloguin la preservació de boscos i terres amb l'objectiu de retenir la major quantitat possible d'aigua, millorar els canals de distribució, etc. (actualment, la pèrdua d'aigua en les canalitzacions de distribució supera el 30%).

Aigua i medi ambient al Magrib

Quant a la regió del Magrib, totes les problemàtiques mediambientals relacionades amb l'aigua exposades fins al moment es reproduïxen de manera encara més extrema a causa de les característiques especials d'aquests països:

- La majoria dels països del Magrib se situen en un nivell bioclimàtic àrid, semiàrid i, fins i tot, saharià, amb pocs recursos d'aigua.
- Es produeix un dels índexs de creixement de població més importants del món.
- La majoria dels països pateixen una escassetat crònica d'aigua que s'agreuja per la contaminació i l'augment de les sequeres derivades del canvi climàtic.

D'una manera general, a la regió del Magrib se situen els països més pobres

des del punt de vista de la disponibilitat d'aigua per habitant. Tots els països del Magrib es troben per sota del llindar d'estrès d'aigua, que se situa a 1.000 m³ per habitant i any. Per exemple, a Algèria i Líbia es troben per sota dels 500 m³ per habitant i any, cosa que es considera un indicador d'escassetat absoluta d'aigua. Aquesta situació corre el perill d'agreujar-se en el futur, sobretot si la tendència de creixement de la població dels països de la regió persisteix o s'incrementa.

A més, els països del Magrib estan patint una explotació descontrolada dels aquífers que ha provocat l'esgotament del recurs. El percentatge de recursos d'aigua utilitzat reflecteix l'estat o la intensitat de la utilització de l'aigua en els països. El llindar de 40% està considerat un nivell òptim d'utilització de l'aigua en un país; i, per exemple, al Magrib tots els països l'han superat i han demostrat un ús intensiu dels seus recursos d'aigua.

En el cas de Líbia, amb un percentatge excedent de 800%, es mostra una utilització flagrant dels recursos d'aigua no renovables (capes freàtiques) clarament insostenible per a les generacions futures.

Davant d'aquesta situació, els països del Magrib han orientat les seves polítiques cap a la dessalinització de l'aigua del mar per abastir les necessitats domèstiques i industrials de les seves poblacions, ja que, a nivell agrícola, el cost de la dessalinització és encara prohibitiu.

Aquesta situació d'escassetat dels recursos d'aigua dels països del Magrib tindrà conseqüències dramàtiques en la producció agrícola d'aquests països, fet pel qual millorar l'eficiència de l'ús de

L'aigua i diversificar l'economia són desafiaments que es fan imprescindibles a dia d'avui.

Quant a l'anàlisi sectorial de l'ús de l'aigua, es mostra que, d'una manera general, el sector agrícola és el principal consumidor d'aigua, amb un 70% de l'aigua disponible (al Marroc arriba al 91%). Els sectors urbans i industrials consumeixen respectivament el 13% i el 17% dels recursos. D'aquesta manera, per assegurar una gestió sostenible dels recursos d'aigua, és imprescindible concebre un ús més eficient d'aquest recurs per al sector agrícola.

Aquesta elecció estratègica engloba diverses disciplines, com ara l'educació, la investigació científica, el desenvolupament i, òbviament, les autoritats polítiques. Actualment, els països del Magrib es troben encara força endarrerits en

aquestes qüestions i és necessari un major esforç per sensibilitzar les poblacions locals i buscar les solucions tècniques que s'hauran d'aplicar a tots els nivells en general, i a l'agrícola en particular.

I una elecció estratègica que no només s'ha de centrar en l'aigua, sinó que s'ha de treballar des d'un punt de vista més global a escala mediambiental amb una política que defensi la sobreexplotació de la pesca a països com el Marroc i Mauritània (amb una forta intervenció de flotes internacionals), que lluiti contra la contaminació de les empreses químiques i les indústries (sobretot les indústries relacionades amb el gas i el petroli a Algèria), que preservi les costes de l'especulació financera (Tunísia i Marroc), i que promogui una millor i més efectiva legislació per prevenir i sancionar l'abocament de residus contaminants a rius i mars.

La crisi alimentària mundial i la sobirania alimentària com a resposta: el cas del Magrib

Toni Jiménez Luque

Coordinador de l'Observatori de Conflictes i Drets Humans de la Fundació Solidaritat de la Universitat de Barcelona

Són moltes les explicacions que s'han donat, es donen i es donaran, per justificar la greu crisi alimentària que va començar anys enrere i que cada dia que passa s'agreuja a tot el món: la sequera i altres problemes que afecten les collites, l'augment de la demanda a països com la Xina, l'Índia o el Brasil, les grans quantitats de terres que s'estan dedicant a la producció d'agrocombustibles en comptes de dedicar-se a la d'aliments, l'especulació financera que fa que els preus dels aliments pugin, etc.

Aquestes són les raons que ens donen les persones que han promogut les polítiques que han donat forma al sistema alimentari mundial que coneixem avui dia, i que, teòricament, són les encarregades d'evitar que aquesta crisi esdevingui una catàstrofe planetària.

Doncs bé, tenen part de raó perquè és evident que aquests fets contribueixen a agreujar els efectes de la crisi alimentària mundial; però, de manera interessada o simplement per innocència i/o ingenuïtat, obliden o no parlen de les veritables causes generadores de la crisi alimentària mundial que estem patint en els darrers anys, i que fa que més de mil milions de persones al món passin gana i que molts milions més, tot i que puguin menjar, pateixin problemes de salut a causa de la pobra qualitat d'aquests aliments.

Estem parlant de la pressió permanent exercida des de la dècada del 1960 cap al model agrícola de la Revolució Verda, i de la liberalització del comerç i les polítiques d'ajust estructural imposades als països pobres pel Banc Mundial (BM) i el Fons Monetari Internacional (FMI) des de la dècada del 1970. Posteriorment, aquestes polítiques es van reforçar a mitjan de la dècada del 1990 amb la creació de l'Organització Mundial del Comerç (OMC) i els actuals acords bilaterals de lliure comerç i d'inversió.

Així, i mitjançant una sèrie de mesures imposades, s'han desmantellat de manera implacable els aranzels i altres instruments que els països en vies de desenvolupament tenien per protegir la seva producció agrícola local, i els han forçat a obrir els seus mercats i terres als agrogonegocis mundials, als especuladors i a les exportacions d'aliments subsidiats procedents dels països rics.

En aquest llarg procés, les terres fèrtils que es destinaven a la producció d'aliments per a l'abastiment del mercat local van ser reconvertides per produir amb l'objectiu d'exportar per omplir els supermercats occidentals o per especular a les borses de valors internacionals.

Avui en dia la dada és impactant i contundent: prop del 70% dels països en vies de desenvolupament són importadors d'aliments, i dels més de mil milions de

persones que pateixen gana al món, el 80% són petits agricultors i agricultores.

Aquesta situació no és accidental. Per exemple, fa poques dècades Haití s'autoabastia d'arròs, però mitjançant programes de l'FMI que van obligar a liberalitzar el seu mercat, l'arròs subsidiat (per tant, més barat) procedent dels Estats Units va fer que la producció local d'arròs fos eradicada. Així, arribat el moment de l'especulació i la pujada de preus de més d'un 50% en els darrers anys, l'haitià mitjà es troba que no té res per menjar.

Quant a l'Àfrica occidental, es repeteix la situació: des de Mauritània fins a Burkina Faso, els programes d'ajust estructural i el dúmping de l'ajuda alimentària van destruir una llarga història de producció d'arròs de la regió, i van deixar a la voluntat del mercat internacional que la població tingués la possibilitat de menjar o que no ho pogués fer.

I a l'Àsia el BM va assegurar reiteradament a Filipines que la idea d'autoabastir-se d'arròs era innecessària, ja que el mercat mundial s'encarregaria de satisfer les seves necessitats. Doncs bé, en l'actualitat les reserves nacionals d'arròs subsidiat estan pràcticament esgotades i el govern no pot completar els seus pagaments per importacions perquè els preus sol·licitats pels comerciants són massa elevats.

Veient aquests exemples d'arreu del planeta, es pot resumir que la política agrària que els països desenvolupats han imposat en l'àmbit mundial ha canviat el que hauria de ser el seu objectiu fonamental —és a dir, alimentar la població— pel de generar ingressos i fer negoci a costa de milions i milions de persones que arreu del món

passen gana i moren perquè no tenen res amb què alimentar-se.

Davant d'aquesta situació, les opcions que es presenten per trobar una solució són diverses i es divideixen en dos grups:

a) Les proposades per l'Organització de les Nacions Unides per a l'agricultura i l'alimentació (FAO), el BM i els governs:

- Augmentar les exportacions (agrícoles i industrials) per compensar l'equilibri de la seva balança exterior i afavorir així un model accelerat d'exportació.

- Incrementar la producció interna basant-se en models intensius derivats de la Revolució Verda, la Revolució Blava o la industrialització ramadera.

b) La proposada per La Vía Campesina i moltes altres entitats i organitzacions d'arreu del planeta:

- Estratègies de sobirania alimentària.

Quant a les dues primeres, són solucions «coherents» amb qui les proposa, però —com hem deixat clar anteriorment— qui les proposa són precisament els que han configurat aquest sistema alimentari mundial, que és el primer responsable de la crisi. O dit d'una altra manera, les alternatives que proposen es fonamenten a atribuir al lliure comerç agroalimentari la capacitat de solucionar el problema, quan és aquest sistema internacional de comerç d'aliments —tal com funciona en l'actualitat— la base del problema. A més, es torna a la idea, tantes vegades repetida però no per això veritable, que el problema és la falta de producció d'aliments, quan en realitat és la falta de voluntat política per distribuir-los justament.

Així, sense cap mena de dubte, la nostra opinió és que l'única sortida possible té un nom i és diu *sobirania alimentària*.

Sobirania alimentària

La sobirania alimentària és el dret dels pobles, les comunitats i els països a definir les seves pròpies polítiques agrícoles, pesqueres, alimentàries i de terra que siguin ecològicament, socialment, econòmicament i culturalment apropiades per a les seves circumstàncies úniques. Això inclou el veritable dret a l'alimentació i a produir els aliments, que significa que tots els pobles tenen dret a una alimentació sana, nutritiva i culturalment apropiada, i a la capacitat per mantenir-se a si mateixos i a les seves societats.

Les polítiques neoliberals que s'estan aplicant en aquests moments destrueixen la sobirania alimentària perquè prioritzen el comerç internacional i no l'alimentació dels pobles. D'aquesta manera, en lloc de contribuir a eradicar la fam al món, han incrementat la dependència dels pobles a les importacions agrícoles, han reforçat la industrialització de l'agricultura i han posat en perill el patrimoni genètic, cultural i mediambiental del planeta, així com la nostra salut.

Institucions internacionals com l'FMI, el BM i l'OMC han aplicat aquestes polítiques dictades pels interessos de les empreses transnacionals i de les grans potències, que han obligat a milions d'agricultors i agricultores a abandonar el camp i emigrar a les ciutats.

Avui dia, el mercat globalitzat de l'alimentació està controlat per unes poques empreses que es recolzen en els acords internacionals dictats per l'OMC, o en

d'altres de bilaterals, i que destrueixen la producció alimentària dels països en vies de desenvolupament mitjançant pràctiques com el dúmping.

És així com la sobirania alimentària està en contra de l'OMC (com a mínim, tal com funciona en l'actualitat) i del dúmping, perquè mentre existeixin no podrà haver-hi justícia en el comerç internacional. La sobirania alimentària no està en contra dels intercanvis, sinó de prioritzar les exportacions en lloc d'alimentar primer la població i intercanviar després la resta de la producció excedent.

Es necessita un nou marc per als intercanvis internacionals que prioritzi la producció local i regional davant l'exportació; que autoritzi els països a protegir-se contra les importacions a preus massa baixos; que permeti unes ajudes públiques als camperols, sempre que no serveixin directament o indirectament per exportar a preus baixos; que garanteixi l'estabilitat dels preus agrícoles a escala internacional mitjançant uns acords internacionals de control de la producció.

Per posar en marxa la sobirania alimentària els països del nord i del sud han de donar suport a la seva agricultura per garantir a les seves poblacions el dret a l'alimentació, preservar el medi ambient mitjançant el desenvolupament d'una agricultura sostenible i protegir-se contra el dúmping.

Perquè per resoldre la crisi alimentària hem d'arreglar el sistema alimentari regulant el mercat, reduint el poder d'oligopoli dels complexos agroindustrials d'aliments i reconstruint el camperolat i

el petit agricultor. Només així es podrà assolir el dret real a l'alimentació i a produir aliments, la qual cosa implica la supremacia dels drets de les persones i les comunitats a l'alimentació i a la producció d'aliments per sobre dels interessos merament comercials.

Dones i sobirania alimentària

Quan parlem d'alimentació hem de parlar de dones. Des de la invenció de l'agricultura les dones han experimentat –han hibridat llavors–, han seleccionat el que és comestible i el que no, han preservat aliments, han inventat i refinat la dietètica, la culinària i els seus instruments, etc. És només així que les dones han generat un dels referents més importants de cadascuna de les cultures i societats, de manera que es pot dir clarament que són elles qui alimenten el món.

Al llarg de la història, homes i dones han construït visions diferents de l'agricultura, a causa de la desigual distribució de poder de gestió i de propietat de la terra favorable als primers, fruit de les desigualtats de gènere, no naturals, sinó socials. Per a les dones, en general, l'activitat agrària s'ha considerat com una font d'aliment i encara avui en dia, i de forma massiva, les dones produeixen aliments per al consum propi. Són moltes les dones que formen part d'una explotació dedicada a produir per a empreses transformadores i que es responsabilitzen de l'hort familiar i de la cria de petits animals per a l'alimentació de la família.

Les dades són esclaridores: avui en dia les dones produeixen entre el 60% i el 80% de la producció alimentària dels països en vies de desenvolupament, i al voltant del 50% de la producció mundial.

Gràcies a l'acumulació de coneixements relatius a la pràctica agrícola, a la previsió productiva, al processament i distribució, etc. les dones, fins i tot en contextos de pobresa extrema, alimenten la humanitat i mantenen patrons de consum congruents amb la cura de la terra i la col·lectivitat. No obstant això, en el moment de definir les polítiques agràries i alimentàries aquesta és una consideració d'últim rang, ja que, en el món del «rei mercat», les dones tot just mantenen el domini de només l'1% de les terres agrícoles, i és en aquest petitíssim espai on assoleixen tots aquests rendiments.

Així, la sobirania alimentària ha d'avançar, i ho ha de fer amb la presència de les dones camperoles en els llocs de presa de decisions, perquè es corre el perill que continuïn discriminades. De fet, no seria la primera vegada en la història que les dones s'impliquen en una lluita i que, quan es guanya, els interessos dels homes les acaben exclouent.

Per aquest motiu, i perquè es doni una sobirania alimentària en què participin les dones, és necessària una reforma agrària en què les dones tinguin accés a la terra i en siguin propietàries. També es fa imprescindible mantenir l'aigua com a bé públic i com a dret al qual les dones tinguin un accés fàcil, ja que en la majoria de societats són elles qui s'encarreguen de la responsabilitat d'anar a buscar l'aigua a quilòmetres de distància per rentar la roba o preparar el menjar.

Serà només així que la sobirania alimentària esdevindrà fonamental en les lluites de les dones per l'autonomia, per compartir responsabilitats i tasques, i per la sostenibilitat de la vida humana.

Sobirania alimentària al Magrib

Quant al Magrib, tot el que s'ha descrit anteriorment es torna a reproduir de manera sistemàtica. Per exemple, en l'àmbit polític, els governs comencen per confondre *seguretat alimentària* amb *sobirania alimentària*, dos termes molt diferents i que val la pena que descrivim amb més detall.

Per *sobirania alimentària* entenem 'el dret dels pobles, comunitats i països a definir les seves pròpies polítiques agrícoles, pesqueres, alimentàries i de terra', perquè —com diu la definició de l'Enciclopèdia Catalana— *sobirania* significa 'qualitat del poder polític d'un estat o d'un organisme que no és sotmès a cap altre poder'.

Doncs bé, si comparem aquesta definició amb la de *seguretat alimentària* —'quan totes les persones tenen en tot moment accés físic, social i econòmic als aliments suficients, innocus i nutritius que satisfacin les seves necessitats energètiques diàries i preferències alimentàries per portar una vida sana i activa'—, veiem que la diferència bàsica radica en el fet que, mentre a la primera cada societat té el poder de decidir amb què s'alimenta, a la segona el poder l'imposa el mercat; i com hem vist en el darrers anys, el mercat no coneix més que beneficis i acumulació.

Així, veiem com els països del Magrib són entre els principals importadors de blat del món i són fortament dependents del mercat internacional del blat i dels canvis que s'hi donen. La dades indiquen que compren al voltant de 20 milions de tones de blat per any; i es preveu que, en els propers cinc anys, arribin als 25 milions de tones, segons les perspectives de l'Institut de Polítiques d'Investigació en Alimentació i Agricultura (FAPRI), cosa

que significa que arribarien a comprar prop d'un 23% del total de les importacions mundials.

Per exemple, Algèria compra 5,6 milions de tones; Marroc i Tunís, 2,3 milions, i es calcula que aquestes xifres augmentaran en els propers anys. No obstant això, pel que fa a la producció de blat, les quantitats es mantindran estables per a Algèria, amb 2,5 milions de tones; i per a Tunís, amb 1,2 milions. Però en el cas del Marroc, baixarà la producció de 3,5 a 2,7 milions de tones, fet pel qual podria tenir greus problemes de seguretat alimentària si els preus del mercat pugen de forma descontrolada, com han fet en els últims temps.

El cas d'aquest país magribí mereix una referència especial perquè les seves polítiques agràries estan causant molts problemes als camperols i camperoles, que s'han vist obligats a abandonar les seves terres perquè els seus productes són més cars que els que entren subvencionats d'Europa i els EUA. Per posar un exemple, el ministre marroquí d'agricultura i pesca marítima, Aziz Akhennouch, va declarar l'any passat, en el context d'una cimera internacional sobre agricultura, que per aconseguir la seguretat alimentària al Magrib era necessària la inversió pública i privada amb l'objectiu d'augmentar la producció agrícola, i també obrir els mercats dels països en vies de desenvolupament als productes agrícoles dels països rics, fent el joc als empresaris de les agroindústries dels països occidentals, que compten amb subvencions i ajuts per exportar a preus més barats els seus productes.

Hem de recordar que el 1996, en el context de la Conferència Euromediterrània de Barcelona, el Marroc va signar un

acord de col·laboració amb la Unió Europea, que va entrar en vigor el març del 2000. Aquest text està basat oficialment en el principi de la reciprocitat i se centra en el lliure accés dels productes industrials marroquins al mercat comunitari, mentre que el Marroc es compromet a desmantellar progressivament el seu dispositiu tarifari per als productes industrials europeus.

No obstant això, quant a l'agricultura, els productes marroquins pateixen restriccions amb quotes i limitacions en les dates; és a dir, s'imposa la reciprocitat en allò que concerneix els productes industrials, però es manté l'excepció agrícola. En resum, podem veure com funcionen les relacions regionals i bilaterals en el terreny de les polítiques agràries: d'una banda, es proposa el lliure canvi, on el Marroc té poques oportunitats de ser competitiu contra Europa, i de l'altra, es practica el proteccionisme, on sí que podria competir.

D'aquesta manera, al Marroc en particular i al Magrib en general, aquest compromís de les autoritats amb el lliure canvi augmenta el risc d'accentuar la dependència alimentària dels països i d'afectar particularment els petits agricultors i, de manera més general, la població del país sense recursos suficients per pagar preus molt elevats pels aliments bàsics, és a dir, la gran majoria.

Una altra qüestió important per destacar al Magrib és la pèrdua de biodiversitat. Aquesta regió en general, i els països de la Mediterrània en particular, han domesticat al llarg de la història més de 80 espècies de plantes agrícoles i alimentàries, de les 90 espècies més utilitzades avui en dia a tot el planeta. Aquesta formidable diversitat produïda per les comunitats

camperoles ha estat l'ànima de les civilitzacions de la regió i, sense cap mena de dubte, conforma el nucli de la sobirania alimentària d'aquests països.

Doncs bé, no obstant això, avui dia la biodiversitat agrícola de la regió està greument amenaçada. Les causes són diverses: algunes estan ben identificades, com els efectes relacionats amb l'augment de la sequera, la urbanització i la industrialització; i d'altres són més desconegudes i més letals. Una d'aquestes és la disseminació massiva de llavors genèticament modificades, que està afegint nous riscos que fins al moment no es prenen seriosament a causa de la manca d'informació.

Per exemple, fa només uns decennis el medi rural tunisià era un graner de llavors autòctones de tot tipus. Per contra, l'estat actual de la conservació de les espècies vegetals *in situ*, en el camp, o *ex situ*, emmagatzemades en bancs de llavors, és molt limitat. La utilització de llavors de granges agrícoles està en caiguda permanent: ha passat del 65% el 1975 al 20% el 2009. Moltes d'aquestes espècies –algunes amb un valor importantíssim per la seva raresa– estan amenaçades de desaparèixer. Per tant, les varietats locals, les plantes medicinals i les aromàtiques, constitueixen un component de futur per a les polítiques de desenvolupament sostenible, i necessiten que es posi en pràctica una estratègia de conservació i de valorització a la granja, en contacte amb els camperols, i particularment amb les dones rurals, guardianes dels coneixements tradicionals sobre les plantes alimentàries i medicinals.

Però per lluitar contra totes aquestes amenaces que els països del Magrib es-

tan patint, la solució no només passa per la sobirania alimentària, sinó que s'han d'organitzar en l'àmbit local i regional per guanyar en representativitat i força per reivindicar les seves protestes i alternatives.

És veritat que sovint les ONG donen suport a les reivindicacions camperoles, però del que aquí es tracta és que sorgeixi una veritable coalició camperola a la regió, a imatge de les de l'Àfrica subsahariana, l'Amèrica llatina i Àsia. Si bé hi ha una Unió dels Agricultors Àrabs amb seu a Líbia, i de la qual els països magribins són membres, per falta de representativitat només disposen d'un estatus d'observador en el si de La Vía Campesina. D'aquesta manera, la seva influència a les polítiques agrícoles nacionals i regionals continua sense definir-se.

Enfront d'aquest fet, també es mostra la necessitat de dur a terme un examen detallat dels moviments camperols a les societats magribines i àrabs que tinguin en compte el context social, econòmic i polític on es desenvolupen.

En aquesta regió les organitzacions camperoles tenen molta dificultat per existir independentment dels estats, dels quals depenen directament o indirecta per al seu finançament. Sovint, les organitzacions que defensen les causes camperoles aca-

ben sent, de manera conscient o malgrat la seva voluntat, els vectors de les autoritats polítiques en el poder. Aquesta situació dificulta la construcció d'un moviment ciutadà més enllà dels canvis polítics, i té com a resultat una gran disparitat entre els moviments camperols de la regió.

Tot i així, hi ha iniciatives, com ara la creació al gener del 2006 de la xarxa Magrib Bioseguretat, una plataforma d'organitzacions de la societat civil de la regió que porta una acció de vigilància ciutadana, d'informació i de sensibilització sobre les qüestions de bioseguretat.

En conclusió, es tracta d'ajuntar els camperols al voltant de les problemàtiques fonamentals per a la seva supervivència, com ara l'accés a la terra i l'aigua i la conservació de les llavors. Després, s'han d'identificar les causes i «els responsables» per poder lluitar-hi en contra. I, finalment, s'han de trobar les bones respostes, perquè el poble no donarà suport a mètodes de lluita que no donin resultats i que no resolguin res.

Perquè, segons la nostra opinió, la fam és un problema de justícia que requereix un canvi d'ordre polític i normatiu que permeti l'exigibilitat del dret a l'alimentació i, en aquesta reivindicació, la sobirania alimentària ha de marcar el camí per aconseguir la victòria.

Processos de descentralització a Mauritània, des de la perspectiva dels dirigents municipals

Sow Mousa Demba

Alcalde de la municipalitat de Kaédi, vicepresident de l'Associació d'Alcaldes de Mauritània i vicepresident de l'Associació d'Alcaldies i Parlamentaris de Gorgol

Mauritània va començar el procés de descentralització l'any 1960, tot i que el punt de referència que s'acostuma a indicar és l'Ordenança 87-289, d'octubre de 1987. De l'aplicació d'aquesta Ordenança, i també de l'aplicació de la Constitució de 1991, es deriven les tres principals administracions existents actualment a Mauritània: l'Administració central de l'Estat, l'Administració regional i l'Administració local.

Marc institucional

El procés de descentralització a Mauritània va començar el 1986 i va tenir com a conseqüència la creació de 216 municipis: 53 capitals de província de *wilāya* i *monghataca*, i 163 municipis. L'Ordenança 87-289 i els seus decrets d'aplicació constitueixen el marc de referència per a l'Administració local.

Es reconeix al municipi l'autonomia financera i, com a institució de dret públic que és, està sotmesa a la reglamentació de la comptabilitat pública i als seus principis fonamentals.

Amb la creació del Ministeri de l'Ordenació del Territori i de la Descentralització (MDAT), el procés de descentralització es va ampliar, perquè el context polític, social i jurídic era favorable a les administracions locals.

Els 216 municipis –siguin urbans, semiurbans o rurals– estan sotmesos al mateix

estatus, des del punt de vista de les prerrogatives, de les competències i del sistema d'elecció. En l'àmbit jurídic, l'Ordenança 87-289, article 2, indica que les competències pròpies dels municipis comprenen:

- les carreteres locals;
- la construcció, el manteniment i l'equipament d'edificis escolars i de l'ensenyament fonamental;
- la construcció, el manteniment i l'equipament dels dispensaris i els centres de protecció maternoinfantil;
- el subministrament d'aigua i de l'enllumenat públic en cas de cessió;
- els transports urbans, sanitaris i escolars;
- la lluita contra els incendis;
- la higiene;
- l'eliminació de les escombraries de les cases;
- els mercats;
- els escorxadors;
- els equipaments esportius i culturals municipals;
- els parcs i jardins;
- els cementiris;
- l'assistència als pobres;
- el manteniment i la gestió de les zones cedides per l'Estat al municipi.

Al llarg dels anys, s'ha anat promulgant un seguit de textos reglamentaris i legislatius que han anat aclarint progressivament el rol i les funcions de les administracions locals. La darrera mesura que es va concretar va ser l'elaboració concertada del codi de les administracions territorials.

Malauradament, no es va poder tirar endavant a causa de la desaparició del Ministeri de l'Ordenació del Territori i de la Descentralització, que havia estat un element clau per al reforçament dels processos de descentralització (Decret 100-2007 que fixa les funcions de l'MDAT).

La descentralització és un dels eixos principals de l'estratègia del Govern maurità dins del nou marc estratègic de lluita contra la pobresa (C. 8182 2006-2010). En teoria, els municipis tenen un camp obert de competències, però a la pràctica s'han d'enfrontar a nombroses dificultats per poder-les exercir, tenint en compte l'escassetat de recursos humans, tècnics i financers de què disposen.

Els recursos financers tenen un paper primordial per permetre que els municipis exerceixin les seves competències. En la situació actual, els recursos financers són de procedència i d'ordre diferents:

- Les subvencions concedides per l'Estat, mitjançant les inversions sectorials, sota la tutela dels ministeris tècnics afectats i que concerneixen les competències transferides als municipis i el Fons Regional de Desenvolupament (FRD).
- Les inversions fetes amb els fons aportats per les contraparts tècniques i financeres, mitjançant els programes de desenvolupament duts a terme en ajuda directa o en el si de les administracions locals.
- Els recursos propis dels municipis.

Després dels canvis de l'agost de 2008, les alcaldies de Mauritània van tenir por de què significaria la supressió de l'MDAT

en la nova estructuració del Govern. A aquest efecte, vam fer que ens assegurés que la descentralització no patiria la nova estructuració del Govern, perquè es tracta d'una elecció estratègica.

Nosaltres, els alcaldes, lamentem haver arribat a una situació que, tant nosaltres com les principals contraparts del nostre país, qualifiquem de poc propícia per a una expansió harmoniosa i contínua de la descentralització. Lamentem, en definitiva, no disposar d'un ministeri que s'ocupi únicament de la descentralització i de les administracions locals.

Per finalitzar, penso que l'Associació d'Alcaldies de Mauritània, els alcaldes, i també les seves contraparts en el desenvolupament, han d'acompanyar els processos de descentralització i donar-los suport. Perquè les administracions locals són les més properes a la població i, per tant, han de satisfer les necessitats més essencials: sanitat, educació, etc.

El municipi és responsable de la gestió dels interessos comunals. Garanteix els serveis públics, atén les necessitats de la població i garanteix que no depenguin, per la seva naturalesa o per la seva importància, de les competències de l'Estat.

Abans d'acabar m'agradaria informar-vos que està en marxa el projecte «Llibre blanc de la descentralització a Mauritània», amb la col·laboració de l'Institut d'Estudis Jurídics Internacionals, l'Agència Espanyola de Cooperació Internacional i de Desenvolupament, i el Ministeri de l'Interior i de la Descentralització de Mauritània.

Figuig, una experiència de bona pràctica de cooperació en governança local

Mostafa Lali

Alcalde de la municipalitat de Figuig

Figuig és un oasi de l'est marroquí, situat a les portes del desert, prop de la frontera entre el Marroc i Algèria, a 368 quilòmetres al sud d'Oujda. Amb una superfície de 25 km² aproximadament, l'oasi està situat al mig d'una depressió envoltada de turons i muntanyes que representen la continuïtat del gran Atlas saharià. L'oasi de Figuig consta actualment de set *qsour* (Laâbidate, Lamaïz, Hammam Foukani, Hammam Tahtani, Loudaghir, Ouled Slimane i Zenaga).

Aquest oasi de 15.000 habitants aproximadament es caracteritza per una situació fronterera poc avantatjosa, ja que la frontera està tancada permanentment i bloqueja els intercanvis econòmics i humans. L'ecosistema de l'oasi és molt fràgil: els recursos hídrics són limitats, l'arenament i la desertificació són molt accentuats, hi ha problemes de salinitat de l'aigua i del sòl, i són habituals les malalties de les palmeres, que generen múltiples problemes socials. A més, els recursos són limitats, amb activitats econòmiques poc desenvolupades, i hi ha una taxa d'atur molt elevada. Figuig es troba en una situació d'aïllament –a l'extrem de la carretera nacional 17, a 400 quilòmetres de la capital de la regió– que desanima la inversió a la zona i dificulta l'accés a les riqueses. També cal destacar que els equipaments socials són molt escassos en els camps de la salut, l'ensenyament i la formació.

Totes aquestes limitacions van incitar molts habitants de Figuig a buscar ingressos fora de l'oasi. De manera que

l'emigració constitueix la principal font d'ingressos, gràcies a la qual es manté l'activitat econòmica, incloent-hi l'agricultura. L'emigració ha absorbit l'excedent de població de l'oasi però, alhora, n'ha transformat les bases econòmiques i socials.

El municipi de Figuig va adquirir l'estatus de municipi urbà el 1992. Tot i els esforços desplegats, els programes estatals i les intervencions de diversos actors per assegurar el desenvolupament econòmic i social de l'oasi, hem d'assenyalar la debilitat en l'àmbit de la planificació –el municipi no disposa d'un pla de desenvolupament municipal–, així com l'absència de coordinació entre els actors, i un dèficit en la formació i informació, que debilita les competències tècniques del municipi. Finalment, s'ha de remarcar que els recursos del municipi per finançar projectes són limitats.

Amb la finalitat de resoldre aquesta situació complexa, el municipi va mobilitzar altres mitjans tant en el marc de la col·laboració amb les associacions locals i amb els serveis descentralitzats de l'estat, com en el marc de la cooperació descentralitzada amb organitzacions no governamentals o col·lectius locals estrangers.

Aquesta col·laboració i cooperació pretenen respondre a les preguntes següents: com es pot millorar el finançament local i mobilitzar altres recursos? Com es pot assegurar una bona coordinació entre els actors i els sectors implicats? Com es

pot garantir la informació i amb quins mitjans s'ha de fer? Com s'ha d'aplicar una estratègia de desenvolupament i amb quins actors?

En aquest marc executiu, i a partir de 1999, la municipalitat de Figuiç va iniciar uns llaços de cooperació i col·laboració amb la Fundació Món-3, en una experiència de col·laboració pilot en el marc de la posada en execució de projectes de cooperació al desenvolupament centrats en la gestió de recursos naturals i del medi ambient.

El primer projecte va ser la construcció d'un abocador controlat, centralitzat a Figuiç, que tenia com a objectiu enfortir la gestió municipal de l'entorn. En aquest marc es va elaborar una avaluació d'impacte ambiental, l'element principal de la qual era la construcció d'un abocador impermeabilitzat i la construcció d'un sistema de drenatge de les aigües pluvials i dels lixiviats; i es van dur a terme activitats de sensibilització en el camp de l'agricultura biològica i l'ús de residus orgànics com a fertilitzants, que va concloure amb una prova experimental en el viver de l'Associació de Cooperatives Agrícoles de Figuiç (ACAF).

Així, doncs, la gestió dels residus sòlids és una porta d'entrada per a altres projectes en el terreny del medi ambient. La millora de la gestió de l'abocador sòlid de residus de la ciutat de Figuiç tenia com a objectiu la protecció de l'ecosistema de l'oasi, així com la mobilització de diferents actors: la mateixa municipalitat, la Fundació Món-3, la Fundació Solidaritat UB (FSUB), l'Associació de Cooperatives Agrícoles de Figuiç (ACAF) i la Iniciativa Nacional per al Desenvolupament Humà (INDH).

Els objectius del projecte són la formació de personal municipal (tècnics, executius i associatius) i, en un segon pla, dotar la municipalitat de Figuiç d'una màquina compactadora per a l'abocador, que es tancarà per crear un dipòsit i, posteriorment, fer una repoblació forestal al voltant de la zona de l'abocador.

Aquests projectes justifiquen que la cooperació entre la municipalitat de Figuiç i la Fundació Món-3 sigui una cooperació «pilot» que ha aconseguit mobilitzar nombrosos socis per assegurar l'èxit del projecte. El marc executiu associatiu està constituït per la societat civil, les col·lectivitats locals, els organismes d'investigació, les ONG i els programes nacionals d'INDH.

Aquesta col·laboració i cooperació amb les ONG i les col·lectivitats també tenen com a objectiu millorar la forma de govern al municipi de Figuiç, que té diversos problemes en aquest àmbit, com ara la debilitat de la interacció entre les municipalitats i la societat civil, la poca qualitat dels serveis públics, la falta d'espais i normes per a la participació ciutadana i, sobretot, el dèficit d'informació.

Les problemàtiques que es plantegen són, d'una banda, com articular la cooperació descentralitzada amb altres actors, però assegurant la complementarietat i la coordinació de les intervencions; i, de l'altra, com dotar el municipi de les capacitats necessàries per assegurar la coherència i evitar les repeticions a l'hora de triar els projectes, i respectar-ne el calendari d'execució.

Per respondre aquestes qüestions, i en el marc de col·laboració entre la Fundació Món-3 i la municipalitat de Figuiç, s'ha iniciat el programa «Suport al de-

desenvolupament d'un turisme sostenible com a activitat activadora de l'economia de l'oasi de Figuig», mitjançant la col·locació del pla municipal del desenvolupament del turisme responsable. En aquest programa, es van dur a terme diversos estudis de participació ciutadana per definir un pla de desenvolupament a Figuig.

El programa té com a objectiu formar un grup d'homes i dones en llengües estrangeres perquè puguin executar i administrar les activitats directament vinculades a l'estratègia turística de l'oasi de Figuig; i organitzar, restaurar i equipar un local com a «casa de cooperació», és a dir, un espai de concentració de coordinació d'informació i formació, així com un espai de suport a les accions de cooperació.

En el marc d'aquesta col·laboració, de la concertació i de la participació ciutadana, s'han dut a terme diversos col·loquis per establir els eixos prioritaris de l'estratègia de desenvolupament, per exemple: un va tenir com a tema principal l'aigua, «Gestió integrada de l'aigua»; i se'n va fer un altre sobre turisme, «Per un turisme sostenible a l'oasi de Figuig».

Els resultats d'aquests col·loquis són encoratjadors perquè assegurin el suport de la municipalitat de Figuig en l'inici d'una estratègia de desenvolupament del sector de l'aigua i del turisme. En l'àmbit de l'aigua, el col·loqui es va cloure amb la creació d'un comitè local de l'aigua, que agrupa tots els actors productors i consumidors d'aigua.

En el camp del turisme, els participants del col·loqui van adoptar les orientacions de desenvolupament d'aquest sector pel que fa a l'oasi de Figuig, i l'organització i restauració d'un hostel comunitari.

Després de gairebé deu anys de col·laboració entre la municipalitat de Figuig i la Fundació Món-3, quines són les bones pràctiques que s'han de capitalitzar? Aquesta col·laboració ha permès reforçar el nivell de competència i de responsabilitat de la municipalitat, sobretot en matèria de la millora de competències i de recursos humans, i creant plataformes de coordinació dels actors. A més, s'han capitalitzat les lliçons apreses de les experiències positives. S'ha col·locat la municipalitat com a centre de les accions de desenvolupament que es duen a terme i s'ha afavorit una «socialització» de la cooperació, mitjançant la informació, la formació, la capitalització i la difusió de les experiències aconseguides. S'han aclarit els papers i les responsabilitats de cada actor, i s'han enfortit les capacitacions dels actors locals.

A mode de conclusió, la forta participació de les comunitats locals permet basar els projectes de cooperació en les necessitats reals de la població, i assegurar l'adaptació local i la durabilitat d'aquesta cooperació. La cooperació és molt important en un món en crisi, per això cal donar-hi suport polític i destinar-hi més recursos humans i financers, ja que és un mitjà per lluitar contra la pobresa i construir un món de pau i de tolerància que sigui més just i equitatiu.

Experiències de governança

- **Promoció del bon govern local en el nord del Marroc**
Mohamed el-Bakkali i Fernando Barreiro
- **Xarxa de centres de dones com a actor principal del desenvolupament comunitari i socioeconòmic de la regió de Missour (Marroc)**
Fatima Soulmani
- **Gestió de recursos naturals i protecció de l'entorn en l'oasi de Figuig**
Omar Abbou
- **Diversificació de fonts d'ingrés i estabilitat de les comunitats de l'oasi de la regió de Hassi Labiad (Marroc)**
Fatima el-Amraui

Promoció del bon govern local en el nord del Marroc

Mohamed el-Bakkali i Fernando Barreiro

Directors de PROGOL

El projecte Promoció del bon govern al nord del Marroc (PROGOL) pretén millorar «el bon govern» dels municipis marroquins i augmentar-ne les capacitats per promoure el desenvolupament del territori municipal.

PROGOL proposa experimentar nous procediments i noves metodologies per millorar els governs a les ciutats del nord del Marroc. El projecte no es limita a tenir una incidència sobre les capacitats del govern i els funcionaris, sinó a situar una acció que pretén contribuir a la creació i al desenvolupament d'una dinàmica de canvi en les institucions municipals. Així, doncs, el repte de PROGOL és incidir en el canvi institucional, és a dir, en la dinàmica interna i externa dels municipis marroquins implicats.

L'estratègia de PROGOL consisteix en elaborar, aplicar i validar d'una manera participativa un model o un marc de referència del bon govern local (model: conjunt de procediments i de pràctiques que milloren significativament el govern local) a les comunes participants: Tànger, Tetuan, Larraix i Mdiq.

Per obtenir l'aplicació del model, cal establir un model conceptual i metodològic, validat per les principals autoritats municipals, que serviran de marc executiu de referència i com a estratègia de canvi institucional; i també diagnosticar de manera participativa la situació de les variables de govern local. Aquest diagnòstic ha de permetre conèixer l'estat en el qual es tro-

ben les diferents variables de la governança. El model ha d'establir els indicadors que s'han de millorar i els procediments necessaris per arribar als objectius de bona governança.

D'altra banda, cal elaborar i posar en pràctica un sistema permanent i continu d'observació i d'avaluació del model. Per aconseguir una finalitat d'aquesta magnitud el projecte proposa:

1. El procés d'establiment i d'aplicació de les normes i dels procediments de bon govern no es duu a terme d'una manera immediata i permanent. S'ha d'acompanyar en el temps per evitar la tornada a pràctiques de mal govern, fruit de les inèrcies i dels costums adquirits.
2. L'itinerari d'aplicació d'un model proposat constitueix un procés d'aprenentatge interactiu. Els processos són ara un itinerari de producció de coneixements, d'adaptació i de canvi de les mentalitats.
3. El procés gràcies al qual s'estableix una norma de bon govern no implica l'estructura municipal, perquè comporta la implicació d'actors de la societat civil, governs regional i universitats; és a dir, totes les parts que constitueixen les noves xarxes de govern.

Per assegurar-se l'execució de les etapes que apunten a l'establiment i l'activació d'un model de bon govern local que s'esmenten aquí, els municipis disposen del

suport tècnic i del peritatge de persones qualificades que proposen mètodes i procediments amb relació al projecte.

La governança local s'analitza com un sistema. En una perspectiva sistemàtica, els components del sistema estan interrelacionats i la dinàmica del sistema s'explica amb reparacions a les influències mútues i recíproques entre aquests diferents components. Aquests components principals s'ordenen en dimensions i variables. Es tracta d'uns factors principals que afecten els processos i l'estructura de govern. Les variables són els aspectes més importants de cadascuna de les dimensions. Les variables poden ser diferents segons els contextos i les circumstàncies particulars.

El diagnòstic és un moment clau del procés i ha de permetre:

- Identificar una sèrie de variables o factors que componen el govern local.
- Definir els indicadors que permeten un coneixement a fons de la situació.
- Analitzar la situació de cada variable a partir dels indicadors establerts.
- Implantar estratègies de millora dels dominis que presenten un mal govern.

Els grups de treball són integrats per funcionaris i càrrecs electes, i també membres d'ADELMA i de Proyecto Local. Per complir la seva missió, duen a terme sistemàticament una conceptualització inicial de l'estat de la governança a cada municipi i una definició dels elements del govern local i del sistema en el seu conjunt. Es fa una primera lectura dels indicadors de mesura del govern, i es defineixen i seleccionen els que han de ser objecte d'estudi del diagnòstic i, per tant, de la intervenció posterior de millora. Es defineixen els ob-

jectius per millorar el govern, i s'estableixen els diferents indicadors de millora per poder aplicar els procediments que apunten a la millora de la governança local.

Per mesurar i analitzar la situació de la governança local cal tenir en compte els dèficits de govern descoberts, que es tradueixen en forma d'indicadors, cosa que permet descriure la situació més detalladament i mesurar les condicions de cada element. Els indicadors de bon govern són definits en forma d'estàndards de qualitat o de valors de referència. Serveixen per avaluar els dèficits en comparació amb el valor de referència o l'indicador de bon govern. La visió del conjunt del procés apareix en matrius d'anàlisi de govern local a cada municipi.

La matriu d'anàlisi de la governança local serveix de base per crear una matriu de mesures i accions per millorar l'acció del govern local. Es tracta de transformar els problemes en solucions, i de planificar les mesures i les accions que permeten abordar les debilitats principals que posen obstacles al bon govern. Els actors principals participants en aquest itinerari han de ser conscients de la necessitat de restablir prioritats, segons les possibilitats o el nivell més important de recursos o d'oportunitats que permeten sobrepassar aquests problemes.

L'elaboració de les mesures que permeten apartar els obstacles al bon govern no es resumeixen en un procés exclusivament tècnic o metodològic. Es tracta sobretot d'un procés de transformació institucional que s'ha de basar en tot un procés d'aprenentatge i en un compromís de les autoritats involucrades. La matriu de mesura i les accions representen, així, un «quadre de comandament» veritable

per als responsables municipals. És un mitjà per planificar les mesures que van prometre d'apartar els obstacles al bon govern en els municipis. Així, doncs, es tracta d'un marc executiu d'orientació. L'aplicació d'aquesta mesura pot implicar la reordenació, juntament amb la planificació, de la posada en funcionament progressiva d'aquestes mesures.

El projecte PROGOL aspira, fonamentalment, que els responsables polítics i tècnics dels municipis adoptin les estratègies de bon govern, amb vista a l'aplicació de mesures adequades per millorar d'una manera efectiva el govern local en aquests municipis i els seus territoris.

Les matrius de mesures i d'accions de cada municipi funcionen com a guies, com a brúixoles que presenten indicacions ordenades i clares per emprendre el camí del bon govern local. En aquesta direcció, les matrius serveixen veritablement als «quadres de comandament» per millorar els governs.

Són un sistema permanent i continu de gestió d'avaluació per mesurar el progrés i la millora del govern en els municipis. Hem de reconèixer, però, el grau de complexitat efectiva i la importància de les restriccions existents per arribar al bon govern local. Es tracta d'establir les bases, les condicions i els procediments que permeten posar en marxa un procés a llarg termini que necessita, principalment, un lideratge institucional i polític.

No és evident que el bon govern sigui un sistema que interressi a tots els actors estratègics en el territori. És necessari saber administrar els conflictes d'interessos eventuais vinculats a l'aplicació de certes mesures a favor del bon go-

vern. El que proposa PROGOL és un procés a llarg termini, no lineal i fluctuant, perquè depèn de circumstàncies particulars i de situacions variables que necessiten una vigilància i un control permanents.

Per aquesta raó, PROGOL proposa la creació d'observatoris a cada municipi. Aquests observatoris tenen la missió de planificar, d'aplicar i de controlar el conjunt del procés de millora del govern local. A més, han de ser una estructura dinàmica i àgil, i han de disposar d'un mandat polític clar i constituir un organisme de referència per al conjunt de l'estructura municipal. Aquests observatoris no han de ser estructures pesades i burocràtiques, sinó que han de disposar d'una gran capacitat de comunicació i d'observació per a tota l'estructura municipal.

Un aspecte que afavoreix la via del bon govern local al nord del Marroc és l'aplicació d'un marc executiu de referència. El context del govern al Marroc evoluciona en l'entorn jurídic i institucional. Les evolucions s'han orientat cap a la implantació d'instruments necessaris per a l'emergència d'un bon govern local. Les principals modificacions legislatives i reglamentàries involucren els textos que regien particularment la descentralització, que representa una elecció irreversible i una obra prioritària, que va ser objectiu de diverses reformes per intentar permetre a la ciutadania de disposar d'una administració de proximitat, eficaç i eficient.

La voluntat de l'Estat d'adaptar la descentralització, en general, i les institucions locals, en particular, va conduir els poders públics a revisar profundament el règim jurídic que regia els municipis i les col·lectivitats provincials. Aquesta renovació

de la descentralització se situa en un context general, emmarcat essencialment per la consolidació de la democràcia, particularment mitjançant la reforma constitucional de 1996 que afirma el respecte del Marroc als drets humans, tal com són reconeguts universalment. A més, també hi ha contribuït l'enfortiment de l'estat de dret, l'emergència del nou concepte d'*autoritat* i la millora del nivell d'instrucció dels locals escollits.

Amb la Llei 17-08 –modificació de la Carta Municipal (desembre de 2008)–, assistim a una progressió que s'inscriu en l'empremta de reformes legislatives i institucionals relatives a l'acció municipal i en el marc del procés de la consagració de la democràcia local, de la descentralització i de l'actualització i de l'harmonització de les legislacions amb les exigències del desenvolupament local socioeconòmic i cultural.

L'esmena de la Carta Municipal constitueix un dels principals projectes sobre la via de la modernització de l'arsenal jurídic que organitza la gestió, el seu impacte sobre el sistema de la gestió municipal al Marroc. Les reformes empreses pel Govern en matèria de gestió dels afers locals s'inscriuen en una visió global basada, particularment, en la implantació de mecanismes per tal que els consells comunals i els principals actors del territori esdevinguin protagonistes en l'execució de plans de desenvolupament local.

També es tracta de dotar l'Administració local de recursos humans qualificats i de mitjans financers suficients que li permetin oferir els serveis necessaris a la població. Aquesta visió també es basa en un enfocament que privilegia la lògica de l'Estat que acompanya l'Administració,

i assegura la transició entre l'aproximació sectorial i l'aproximació contractual i consultiva sobre projectes integrats.

Els punts positius de la llei relativa a la Carta Municipal, particularment l'adopció de nous sistemes per a l'elecció del president del Consell municipal, a més de la consagració de la unitat de la ciutat i la possibilitat de creació d'una nova entitat territorial anomenada *agrupament de ciutat i els seus suburbis*, permeten a les poblacions de gaudir de serveis públics en millors condicions.

La iniciativa nacional de desenvolupament humà (INDH) constitueix una aproximació innovadora de govern i de gestió de les qüestions públiques, que es tradueix en eleccions socials més àmplies, fundadores d'una societat ciutadana, solidària i democràtica. El programa del Marroc s'inscriu en complementaritat amb el marc executiu d'acció de la iniciativa nacional de desenvolupament humà (INDH) desenvolupada per l'Estat marroquí el 2005 i confirmada pel rei Mohamed VI del Marroc.

L'objectiu general de la INDH és reduir la pobresa mitjançant la promoció dels principis de bon govern. A més, es proposa enfortir la cohesió social marroquina (particularment en la seva dimensió participativa), respectar principis durables de desenvolupament humà (dimensions econòmiques, socials i culturals), reduir les desigualtats i promoure el paper de la dona.

Per assolir aquests objectius, s'han de definir tres programes. En primer lloc, un programa dedicat a la lluita contra l'hàbitat precari, amb especial referència a l'assistència a les persones vulnerables

(inserció familiar, social i econòmica en centres especialitzats). En segon lloc, un programa transversal dedicat a les accions amb un fort impacte sobre el desenvolupament humà pel que fa al conjunt de municipis, urbans i rurals, i tot això a partir de l'arribada del projecte a les províncies. En tercer lloc, un programa de lluita contra la pobresa en ambients rurals i contra l'exclusió social en l'ambient urbà. Aquests programes es dirigeixen a 360 comunes rurals i 30 municipis urbans (entre els quals hi ha 264 barris). Finalment, la INDH, en el programa de lluita contra l'exclusió social, apunta particularment a l'accés a serveis de proximitat i equipaments urbans de base; a la dinamització del teixit econòmic local per a activitats generadores de rendes; a l'animació social, cultural i esportiva, i a l'enfortiment del govern i de les capacitats locals.

La INDH també és un programa de promoció de la pràctica de la participació amb la finalitat de mobilitzar el conjunt dels actors i institucions socials que han de treballar junts en els territoris marcats per nombrosos dèficits urbans (atur endèmic i pobresa extrema) i frustracions acumulades (inseguretat, violència urbana, etc.), i també d'intentar restablir la cohesió social entre ciutats marroquines.

La metodologia elaborada per PROGOL ha permès avançar d'una manera racional i els participants en els grups de treball poden disposar d'un entorn de treball organitzat, continuat i precís d'accions ordenades. Això permet fer visible el conjunt del camí que s'ha de recórrer. Aquesta visualització no ha estat fàcil al principi, sinó que ha calgut que els grups de treball es familiaritzessin amb la metodologia.

S'han posat en funcionament dos tipus d'accions de suport i d'enfortiment dels actors implicats, funcionaris, responsables dels serveis exteriors de l'Estat, marcs executius associatius. Activitats diverses de formació permeten l'adquisició de coneixements comuns sobre el govern local i permeten incrementar les capacitats dels actors per participar activament en la governança local.

La conceptualització del govern local com a sistema constitueix un dels temes essencials del procés; cosa que permet adoptar una visió global integrada dels problemes que comporta el mal govern i instaurar una estratègia també integrada i global per arribar al bon govern local.

PROGOL va permetre establir diagnòstics de la situació del govern local en cadascun dels municipis i elaborar, després, les mesures que permetien superar els obstacles trobats. Aquests treballs han estat duts a terme gràcies a la participació de funcionaris i d'executius polítics en els municipis. Avui és evident que caldrà temps perquè aquesta participació sigui efectiva i s'instauri un clima de confiança mútua. El diagnòstic és una combinació de diferents punts de vista, de tècniques i de procediments. Combina informacions qualitatives i percepcions d'actors diversos i locals, amb informació objectiva i un procés permanent de reflexió entre els participants en el si dels grups de treball de PROGOL.

• **Primera dimensió:** *Funcions i papers dels escollits.* Principals debilitats amb relació al govern: el dret a la informació no és una realitat sistemàtica i permanent. Dificultats d'accés i de comprensió dels expedients. No hi ha un pla sistemàtic de formació dels escollits.

- **Segona dimensió:** *Transparència i legalitat.* Principals debilitats amb relació al govern: inexistència i debilitat dels processos de compra del municipi; les decisions judicials que afecten el municipi no sempre s'observen. Limitacions a les possibilitats d'intervenir dels escollits i demanar explicacions. Les associacions civils no poden participar en la presa de decisions.
- **Tercera dimensió:** *Participació i opinió de la ciutadania.* Principals debilitats amb relació al govern: no hi ha interrelació entre els municipis i les associacions. Les associacions no coneixen les activitats dels municipis. La majoria dels escollits no consideren l'opinió de les associacions en la presa de decisions. No hi ha una consulta pública prèvia a l'elaboració del pla de desenvolupament del municipi. No hi ha serveis municipals dedicats a la participació ciutadana i a les relacions amb les associacions.
- **Quarta dimensió:** *Capacitat de gestió.* Principals debilitats en relació amb el govern: els municipis no porten una gestió orientada sobre els resultats. El sistema de gestió no comprèn l'avaluació. Falta una visió de futur sobre el desenvolupament local.

Les activitats dels grups de treball en el si dels municipis permeten emprendre una veritable reflexió en profunditat, una confrontació d'idees, diàlegs i un aprenentatge real dels funcionaris i els executius polítics que hi participen.

A municipis de Tànger i de Tetuan s'han elaborat i aplicat mesures de capacitació de funcionaris municipals en el camp de la gestió; s'han aclarit els papers del secretari general al municipi; s'ha millorat el servei

d'informació i de documentació per als actors locals; i, finalment, s'han creat i desenvolupat les normes i els procediments per a la participació ciutadana.

Per a cadascuna d'aquestes mesures s'han promogut accions per posar-les en marxa, per aconseguir resultats positius a favor del govern local. El pla d'acció no pretén ser un pla a curt termini, sinó que es tracta d'introduir aquestes mesures d'una manera progressiva i contínua, sense oblidar que aplicar-les sovint requereix negociacions complexes.

El projecte PROGOL va voler completar el procés íntegrament i per això calia que algunes de les mesures incloses en les matrius respectives poguessin ser aplicades a partir del treball i a partir del funcionament de les cèl·lules. La creació i el desenvolupament d'aquestes cèl·lules constitueix una experiència extremament positiva en la mesura que permeten experimentar d'una manera efectiva el procés de treball que permet l'aplicació de les mesures en favor del bon govern local als municipis.

Per parlar de les dimensions del govern, hem de fer referència a l'organització municipal:

- **Variable:** element de govern; transparència i exposició dels comptes.
- **Estàndard de bon govern:** el municipi informa la ciutadania d'una manera regular i sistemàtica de l'acció del municipi a partir d'espais i per mitjans adequats.
- **Mesures i accions:** exposició dels comptes sobre la responsabilitat dels escollits a la ciutadania, amb un informe anual so-

Taula de referència per al diagnòstic de la governança local

Dimensió	Variable
Organització municipal	<ul style="list-style-type: none"> • Qualitat de la planificació • Qualitat de la prestació de serveis • Existència i execució de sistemes de control • Existència i execució de sistemes d'avaluació de resultats i d'impactes • Circulació d'informació als municipis • Sistemes de coordinació i d'integració dels serveis municipals • Transparència i rendició de comptes
Participació de la ciutadania	<ul style="list-style-type: none"> • Mecanismes i espais per a la participació ciutadana • Existència i qualitat de les normes i les regles del joc • Informació i accés a la ciutadania dels serveis públics i del control de l'acció municipal • Formació d'un teixit associatiu local
Col·laboració estratègica per al desenvolupament	<ul style="list-style-type: none"> • Compromís i cooperació dels actors a llarg termini públics o privats (col·laboració estratègica en el territori) • Existència i execució dels plans de desenvolupament del territori • Sistema de diàleg i de comunicació dels municipis amb els actors més significatius del territori • Existència i qualitat de la cooperació internacional descentralitzada, particularment a la Mediterrània
Capacitats dels funcionaris i els electes	
Igualtat de possibilitats, gènere i presència de dones a les instàncies de decisió	
Protecció i preservació del medi ambient i dels recursos naturals	

bre l'execució dels compromisos inicials i sobre la gestió municipal en general.

- **Orientació i objectius:** difondre informació propera a la ciutadania i als seus diferents organismes amb un informe d'exposició dels comptes. La informació s'ha de basar en els aspectes clau i sobretot en el que és important per als ciutadans.

Planificació de les mesures

Cal aplicar una planificació de les mesures; en aquest sentit, exposaré les activitats completades: organització de les audiències públiques com a espais reservats per presentar públicament el balanços per al municipi i debatre entre aquests ciutadans les qüestions significatives de l'acció municipal. També és un mecanisme per formular prospeccions per als ciutadans. El balanç que presenten els resultats ha de recordar els objectius, donar el nivell de resultats, apreciar aquest nivell amb relació al text i als factors pertinents.

El balanç ha de respectar els principis següents:

- la transparència (les accions han de ser dutes a terme segons la normativa clarament definida),
 - la responsabilitat individual i col·lectiva en la gestió i l'execució d'atribucions pertinents de l'estructura,
 - l'equitat en el tractament del personal (homes/dones) i els socis,
 - l'eficiència en les accions, l'obligació dels resultats,
 - l'aplicació de sancions en cas d'incompliments.
- **Paper de PROGOL:** enfortiment de capacitats, formació sobre la transpa-

rència i l'exposició de comptes l'octubre de 2008. Un estudi de treball sobre la planificació de les mesures de transparència i d'exposició de comptes (dut a terme l'abril de 2009).

- **Paper d'altres organismes:** bones pràctiques d'altres institucions marroquines i estrangeres, altres programes de bon govern (GLM, PGL). Col·laboració amb altres organismes especialitzats en la matèria com ara Transparency Maroc.

Gràcies a PROGOL podem verificar i demostrar que es pot tenir en compte un esforç originat en el si dels organismes municipals al Marroc per intentar transformar la dinàmica actual de «mal govern» amb la finalitat d'aconseguir una millor organització municipal, a fi de reivindicar un paper més important dels municipis en el desenvolupament del país i, finalment, reforçar la credibilitat de les institucions públiques cap a la ciutadania.

- **Creació d'espais de treball:** PROGOL va crear una oportunitat, gràcies als espais de treball, de reflexió i de promoció de les mesures, de les quals van treure profit les persones més dinàmiques i més motivades. Va fer falta temps per madurar el projecte. Els grups de treball, al principi, i les cèl·lules, més tard, van complir el paper de dinamització interna amb la finalitat de transformar el procés d'una manera positiva.

El treball en profunditat sobre els problemes pràctics posats per la implementació d'accions i de les mesures que pretenen millorar la gestió municipal interna: PROGOL va demostrar que la promoció del bon govern local, tenint com a base una estratègia participativa com la que

es va utilitzar, aporta necessàriament una posada en valor del paper dels professionals (funcionaris). La millora del govern exigeix, en primer terme, un canvi de mentalitat dels principals actors del govern local, i aquest canvi no es produeix de manera automàtica i immediata.

S'ha de posar en marxa un veritable procés «d'aprenentatge social» progressiu, que ha de sedimentar en cada persona i en les organitzacions. La transformació d'organitzacions tancades, rutinàries, opaques i burocràtiques en organitzacions obertes, transparents i líders comportarà un can-

vi a gran escala. Un canvi que serà lent i ple d'obstacles i restriccions; el camí cap al bon govern local implica confrontar-se amb nous conflictes i amb nous riscos.

Els actors municipals no sempre estan disposats a emprendre aquest camí. Per aquesta raó, s'ha de començar pels temes i per les mesures més fàcils, que troben dificultats menors a l'inici. PROGOL va adoptar una estratègia en aquest sentit: va abordar els àmbits que permetien aconseguir els primers resultats d'una manera relativament fàcil i va deixar per a una etapa posterior els temes més complexos.

Xarxa de centres de dones com a actor principal del desenvolupament comunitari i socioeconòmic de la regió de Missouri (Marroc)

Fatima Soulimani

Presidenta de l'Associació Femenina d'Ouizghat
i vicepresidenta de la Xarxa Associativa Local de Missouri (RALM)

Començarem parlant de la situació administrativa, geogràfica i demogràfica de la regió de Missouri que es va crear en el moment del retall municipal de 1959. L'any 1992 es va erigir com a municipalitat i cap de districte de la província de Boulemane. Situat a 200 quilòmetres de la ciutat de Fes, limita amb el municipi de Boutayeb i d'Ouizghat.

La regió de Missouri està situada en una plana semiàrida regada pel riu Moulouya (planes de Moulouya i Dahra). El clima de la regió és semiàrid, caracteritzat per precipitacions que oscil·len entre els 90 i els 250 mm/any, i hiverns freds i secs. Quant a la fauna principal de la zona, hi podem trobar, entre d'altres, porcs senglars, gaseles, tórtors, llebres, eriçons, etc.

Actualment la població de la municipalitat de Missouri és de 20.332 habitants, distribuïda en un perímetre urbà de 18 km², una extensió harmoniosa de l'estructura urbana que es desenvolupa al llarg de diversos nous barris, que de mica en mica es van estenent i urbanitzant.

Pel que fa a aspectes socioeconòmics, la regió té una vocació agrícola, que constitueix el vector principal de l'economia regional, però també hi predominen la ramaderia i les activitats comercials i artesanals. Pel que fa a la indústria, hi ha una insuficiència d'infraestructures industrials: zones, unitats de producció. I

també s'hi troben a faltar els factors que propiciarien el naixement d'aquest teixit industrial: matèries primeres, mà d'obra, potencialitats agrícoles, etc.

L'agricultura és essencialment alimentària. Els conreus més habituals, ordenats per importància econòmica, són l'arboricultura (l'olivera i la pomera), els horts, els cereals i els farratges. La major part de la producció d'olives està destinada a la triturració, en unitats tradicionals o bé en unitats modernes instal·lades a Missouri per a la producció d'oli. La resta de la producció d'olives es ven a mercats locals o als intermediaris, essencialment a Marràqueix i Meknès.

Les principals produccions animals són de carn d'ovella i cabra. La comercialització generalment es fa a escala local, en els mercats de la regió, i es caracteritza per l'existència de nombrosos intermediaris. El període de disponibilitat dels productes coincideix amb la festa del sacrifici i la fi de la temporada primaveral. També destaca la producció de mel; actualment, la venda està condicionada per una oferta limitada i una demanda elevada, a causa de la reputació i la fama de la mel de romaní.

La producció artesanal també intenta posar en evidència un sector poc desenvolupat, tot i que estructurat, però que participa de l'organització de la vida de les poblacions rurals, i també de les ciutats

de Missouri. Entre la producció artesanal, predomina l'artesania familiar dedicada a productes de la regió com, per exemple, les catifes.

Tot i que el turisme és una activitat poc desenvolupada a la zona, aquesta regió amaga potencialitats que poden començar a desplegar-se i contribuir així a desenvolupar aquest sector, ja que compta amb monuments històrics, museus i reserves de caça. En són alguns exemples les cascades de Marmoucha i Sokura, fonts termals, coves, diversos museus (Moulay Yacoub ben shal), monuments (mesquites i *kasbash*) i reserves de caça (Taguenchat, Chouf Cherg). És interessant d'assenyalar que, últimament, aquesta zona comença a despertar interès en els cineastes, tant marroquins com estrangers.

El teixit associatiu de la regió de Missouri ha experimentat una evolució molt important durant els últims deu anys i intervé en un context institucional nou, marcat pel procés de liberalització de l'economia i de mundialització que ha posat en marxa l'Estat. El desenvolupament de la societat civil de Missouri va acompanyar de l'emergència de nous actors individuals (els joves i les dones) i col·lectius (com ara les associacions de desenvolupament local), cada vegada més reivindicatius i amb un fort increment del seu paper en la societat.

Algunes associacions han dut a terme iniciatives per aportar activitats de valorització de la vida local, que han tingut una bona acollida, en una regió tan aïllada i allunyada de les grans ciutats i centres culturals del país. Les activitats organitzades han estat diverses: setmana mediambiental, festival de teatre per als

infants, colònies d'estiu, representació d'obres internacionals, etc. Una de les activitats més destacades ha estat l'organització del Segon Fòrum de Desenvolupament de la Regió de Missouri, a càrrec de l'Associació Moulouya, MTC, CJM en col·laboració amb SODEV i la xarxa CORNISA. Hi han participat, aproximadament, 83 associacions i cooperatives de la província. L'objectiu d'aquest fòrum era crear un comitè local encarregat d'establir xarxes associatives a la regió.

Tot i això, el rendiment de les organitzacions és encara difícil, ja que compten amb uns recursos humans amb molta voluntat, però poques competències de treball associatiu i poca formació de base pel que fa a les noves tecnologies, a la capacitat d'organització interna i externa (enxarxament), etc. Sobretot, a més, cal destacar la gran dificultat per adquirir una certa capacitat financera.

A continuació, exposem breument com es va constituir la Xarxa Associativa Local de Missouri (RALM). Aquesta xarxa es va crear el 16 de desembre de 2006 i està formada per les associacions següents: l'Associació Moulouya (que treballa en els camps del desenvolupament, l'educació i la solidaritat); l'Associació Moviment Tofola a Chaàbia (educació i cultura); l'Associació Cantora Joventut del Marroc (joves i esports); l'Associació Chouala (educació i cultura); l'Associació Femenina d'Quizghat (desenvolupament de la dona i solidaritat); l'Associació Chabab Sidi Boutayeb (educació, joves i cultura); l'Associació Gebdour (desenvolupament i cultura); l'Associació l'Espai Verd (medi ambient) i l'Associació Compost Missouri (medi ambient i turisme).

Els principals objectius que persegueix la Xarxa són:

- Coordinar les associacions de la regió.
- Executar projectes i programes de desenvolupament.
- Contribuir als projectes i programes nacionals i internacionals que es refereixen al desenvolupament de la regió.
- Enfortir les capacitats de les associacions.
- Col·laborar amb els organismes governamentals i no governamentals per sensibilitzar sobre les necessitats de la regió.
- Buscar recursos financers.

Algunes de les activitats i projectes duts a terme han servit per donar suport a l'execució de projectes de centres femenins de formació a Oulad, Boukhalfa i Ouizghat. Podem destacar-ne, entre d'altres:

- Formació sobre creació de projectes amb SODEV i CORNISA.
- Suport a l'alfabetització de 833 dones de la província de Boulemane.
- Muntatge del projecte Programa de la xarxa de centres de qualificació de la dona com a actora principal del desenvolupament, amb el suport de SODEPAU i SODEV.
- Projectes d'enfortiment de les capacitats de les associacions de la província de Boulemane amb Iniciativa Nacional per al Desenvolupament Humà (INDH).

Entre les perspectives de futur desta-

Imatge d'una de les escoles on es formen els nens, mentre les seves mares poden gaudir dels centres de formació creats pel projecte.

quen la creació d'espais de concentració sobre la protecció mediambiental; la creació d'activitats remuneradores i respectuoses amb l'entorn; la identificació i la posada en marxa de nous projectes de desenvolupament i de protecció mediambiental segons les necessitats de la regió; el muntatge estricte dels projectes per posar en marxa els centres; l'inici de projectes per lluitar contra la pobresa; l'establiment de convenis amb els diferents socis; els projectes per cobrir les necessitats dels centres socials en equipaments.

Gestió de recursos naturals i protecció de l'entorn en l'oasi de Figuig

Omar Abbou

Primer tinent d'alcalde de la municipalitat de Figuig
i delegat provincial del Ministeri de Cultura

Figuig està situat en el sud-oest del Marroc, a la frontera entre el Marroc i Algèria, i pertany a la Regió de l'Oriental. Té un ecosistema fràgil, perquè és un oasi envoltat d'un gran desert; per tant, la vida a Figuig depèn exclusivament de l'aigua, de la bona gestió d'aquest recurs i de buscar mecanismes mediambientals que facin que el desert no penetri en l'oasi. Per aquest motiu, els agricultors planten oliveres per protegir l'oasi, ja que aquests arbres actuen com a mur de contenció del vent i la sorra.

També s'ha de tenir present que el clima és àrid d'influència sahariana (la temperatura oscil·la entre els 3 °C i els 43 °C) amb una pluviometria feble i molt irregular (130 mm/any). Així mateix, hi ha una forta insolació i evaporació de l'aigua, la qual cosa augmenta la fragilitat del nostre ecosistema.

En el segle XVI Figuig estava envoltat de boscos, però en el segle XIX no en va quedar cap a causa de la desertització. Malgrat tot, Figuig ha mantingut un equilibri amb el seu ecosistema. Tot i així, en els darrers 25 anys aquest equilibri s'ha ressentit per diferents motius: menys pluges, més habitants, nova cultura de l'aigua, etc. Afortunadament, ens hem adonat que l'aigua és la vida de Figuig i, per això, en els darrers anys hem iniciat un procés per aprofitar-la millor, com veurem al llarg de l'exposició.

Els recursos de la nostra ciutat són limitats i no prou valorats. El principal recurs

és l'aigua, sense la qual no podríem sobreviure. El segon és l'agricultura –possible gràcies a l'aigua–; una agricultura estructurada en el si de l'oasi, organitzat de la manera següent: en primer lloc, hi ha les palmeres datileres; en segon lloc, els arbres fruiters i les oliveres; i, finalment, l'hort.

Imatge d'un canal de regadiu, situat entre les palmeres de l'oasi.

A Figuig les activitats econòmiques estan poc desenvolupades. L'agricultura és la principal activitat, però la comercialització dels productes és difícil, des que es va tancar la frontera l'any 1992. Per adaptar-nos a la nova situació, estem posant en marxa cooperatives que introdueixen, en els mercats marroquí, espanyol i francès, els productes artesanals elaborats a la nostra vila.

A Figuig tenim equipaments socials limitats i xarxes i infraestructures de base mediocres. Això, juntament amb la feblesa

de la nostra economia, provoca l'èxode de la joventut cap a les grans ciutats i dificulta la vida dels ciutadans.

La nostra composició social és la següent: gent gran, infants i dones. La nostra ciutat és una ciutat feminitzada en el sentit que molts homes han emigrat i són les dones les que s'han d'encarregar de l'hort, del ramat, de tenir cura dels infants i de la llar. En alguns períodes de l'any, també comptem amb una població nòmada important, que ens obliga a fer millores en la sanitat i en l'educació per poder-li oferir serveis.

Els principals obstacles per al desenvolupament agrícola a l'oasi són, d'una banda, els recursos limitats d'aigua de reg i, de l'altra, la fragmentació de les terres (0,5 hectàrees d'explotació equivalen aproximadament a deu parcel·les). Altres obstacles són la sedimentació i la gran amenaça de desertificació de la zona, així com el fenomen d'èxode rural –principalment dels joves que abandonen l'activitat agrària– i, finalment, la malaltia del fong Bayoud, que afecta les palmeres.

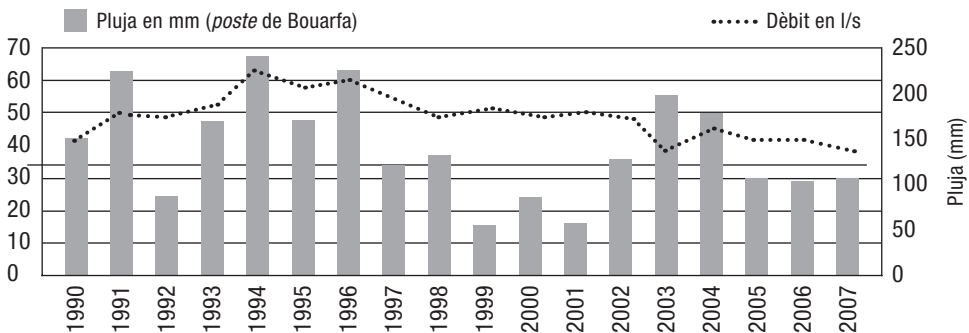
Entre 1997 i 2002, l'oasi va patir uns anys de sequera; entre 2003 i 2004, el

nivell de pluges es va recuperar i des de 2005 fins a l'actualitat ha tornat a disminuir (Gràfic 1).

La municipalitat de Figuiç, juntament amb la Fundació Món-3 i la Fundació Solidaritat UB, va fer un diagnòstic de la situació i posteriorment va posar en marxa un projecte per abordar la gestió integral de l'aigua, que inclou l'ús agrícola, l'ús domèstic i l'ús públic.

La diagnosi i les conclusions per elaborar el projecte es van dissenyar mitjançant un procés participatiu, ja que la participació i la implicació de la societat civil són imprescindibles per prendre consciència de la situació de manera conjunta. La participació va permetre, d'una banda, de sensibilitzar totes les persones interessades i obtenir-ne un compromís i, de l'altra, d'establir prioritats per iniciar els estudis necessaris per avaluar i implementar mecanismes de millora en els casos que fos necessari.

Els mecanismes de treball que vam utilitzar (i que continuem utilitzant en altres projectes) són l'aprofitament dels coneixements tècnics existents a Figuiç, la mobilització de les contraparts per beneficiar-nos dels seus coneixements i

Gràfic 1. Pluviometria de Figuiç, entre 1990 i 2007

la cerca de finançament. La cooperació descentralitzada ens va ajudar a fomentar el debat, per tal que la població prengués consciència de la situació de feblesa que pateix l'oasi i del fet que cal l'esforç de tothom per preservar tant l'oasi com el nostre estil de vida.

Els debats van contribuir a formular «bones preguntes» en projectes concrets, amb la intenció de trobar bones solucions per al problema de l'aigua i poder abordar-lo mitjançant l'intercanvi d'experiències i la cerca de socis per obtenir finançament.

Entre els diversos suports que ens dóna la cooperació internacional podem destacar l'ajuda en la identificació de problemes, els estudis tècnics i socioeconòmics de viabilitat, l'assistència en l'execució del projecte i el control de la qualitat dels projectes per avaluar-los.

Així doncs, la gestió integrada de l'aigua ha intentat coordinar les capacitats dels diferents actors. S'ha constituït una comunitat d'usuaris de l'aigua que coordina tots els actors en la gestió de l'aigua per assegurar-ne la participació en la tasca de preservació dels recursos hídrics. S'han pres acords amb les diferents contraparts per a la capacitat d'actors locals en els camps tècnic, administratiu i financer. S'ha creat un laboratori per analitzar i controlar l'ús diari de l'aigua. S'ha facilitat l'accés dels agricultors als programes nacionals de conservació de l'aigua i la promoció de millors sistemes de reg. I finalment s'ha iniciat un estudi de funcionament de la llacuna pilot de Ksar Foukani.

També s'han dut a terme accions concretes relacionades amb el medi ambient en

diferents àmbits: l'educació ambiental, la planificació de noves espècies de plantes (experimentació amb la producció de cafè), l'organització de la gestió dels serveis de l'aigua i l'enginyeria tècnica i financera, l'edició de projectes i la consulta del marc de concertació.

Les contraparts de Figuig són:

- El Consell Provincial (província de Figuig).
- El Consell Regional del Marroc Oriental.
- PANEA.
- La Fundació Món-3.
- La Fundació Solidaritat UB.
- El Consell General de la Sena-Saint Denis.
- El Sindicat Interdepartamental per al Sanejament de la Regió Parisenca (SIAAP).
- El municipi de Tremblay a França.
- L'Agència de l'Aigua Sena-Normandia.
- El municipi de Meppel als Països Baixos.

El treball que hem fet és elaborar un pla global de l'aigua a l'oasi, per poder-ne definir un esquema de desenvolupament, i controlar els recursos hídrics per ajudar a mantenir la població de Figuig.

Per acabar, els habitants de Figuig i la municipalitat agraïm a les nostres contraparts tota aquesta feina que estan fent. Considerem que, si tenim cura del nostre ecosistema i utilitzem d'una manera racional l'aigua –és a dir, si la utilitzem bé–, si passem de l'agricultura d'inundació a la de degoteig, si no utilitzem l'aigua del subsòl com si fos l'oasi, si mantenim en bon estat les canalitzacions per evitar l'evaporació de l'aigua, si fem un bon ús domèstic i públic de

l'aigua, etc., l'oasi continuarà com a font de vida de l'ecosistema de Figuiç. Per tant, seguirem treballant per formar i sensibilitzar els agricultors i els ciutadans sobre la necessitat de fer un bon ús de l'aigua.

Per això, des de la municipalitat de Figuiç, juntament amb la ciutadania i les nostres contraparts en la cooperació, estem treballant per canviar determinats hàbits en la utilització de l'aigua per garantir la supervivència de l'oasi de Figuiç.

Diversificació de fonts d'ingrés i estabilitat de les comunitats de l'oasi de la regió de Hassi Labiad (Marroc)

Fatima el-Amraui

Vicepresidenta de l'associació Hassi Labiad-AHT

La ciutat i l'oasi de Hassi Labiad estan situats a la regió de Soussa-Massa-Drâar, molt a prop del desert d'Erg Chebbi. La ciutat sempre ha estat un indret de trobada i d'intercanvi entre tribus àrabs, berbers i subsaharianes.

Hassi Labiad s'ha convertit en un punt clau de trànsit per a les persones a qui agraden les rutes. I avui dia el turisme és el mitjà més eficaç per al modest desenvolupament socioeconòmic de la ciutat de Hassi Labiad. Per tant, aprofitant aquest punt fort es va decidir que calia diversificar les fonts d'ingressos i estabilitzar les comunitats estables de l'oasi de la regió de Hassi Labiad.

un desenvolupament integral, diversificat i sostenible. Amb aquest objectiu s'han desenvolupat subprojectes com ara la formació professional destinada a les dones, la creació de guarderies, l'organització de cursos d'alfabetització i educació no formal, la potenciació del turisme solidari, la protecció del medi ambient i la creació de cooperatives de dones.

Formació professional de les dones. S'ha creat un centre de dones on es fa formació professional en diferents àmbits (com ara brodats, teixits, tint, manipulació d'aliments, ensenyament d'idiomes, agricultura, tractament de llavors, etc.), per poder dur a terme posteriorment activitats genera-

Imatge panoràmica de l'oasi de Hassi Labiad.

En aquest sentit, el conjunt de contraparts que treballen a la zona juntament amb l'associació Hassi Labiad es va proposar desenvolupar un projecte global en el qual estiguessin inclosos tots els subprojectes i, d'aquesta manera, aconseguir

dores d'ingressos. A les cooperatives, per exemple, es comercialitzen els productes que elaboren aquestes dones, que també participen en les exposicions i trobades de comerç just que es fan a França, Espanya, etc. Les classes de cuina i l'aprenentatge

de llengües els permeten d'atendre els visitants a les cases d'hostes o a les haines preparades al desert per a activitats de turisme sostenible.

Imatge d'un dels centres de formació femenins on es treballa per formar les dones en diferents àmbits.

Guarderies. Complementàriament, s'han creat cinc guarderies a la regió per atendre els infants preescolars, mentre les seves mares assisteixen als cursos o bé, un cop els han acabat, treballen a les cooperatives.

Imatge d'una de les guarderies obertes pel projecte.

Cursos d'alfabetització i educació no formal. Com que en aquesta zona hi ha un gran nombre de persones analfabetes, per diferents motius, i es vol que el desenvolupament

econòmic aportí alguna cosa als ciutadans que ho necessiten, s'han dut a terme un seguit d'accions d'alfabetització i educació no formal per millorar la qualitat de vida d'aquests ciutadans, que han donat molt bon resultat.

Turisme solidari. L'organització dels circuits de turisme solidari i just ha estat possible perquè Hassi Labiad està situat en un marc de gran bellesa, al peu de les dunes del Sàhara i al costat de l'oasi; per tant, és un indret molt atractiu per a un sector de població que demana un turisme diferent. Però, atesos els problemes d'impacte ambiental que ha provocat el turisme en alguns indrets, aquí vam decidir que s'havia de definir bé el tipus d'oferta que s'oferiria per minimitzar l'impacte al medi ambient. Així doncs, l'anomenem *turisme sostenible*, perquè és respectuós tant amb el medi ambient com amb la població. S'ha de mantenir un equilibri mediambiental i social; és a dir, els turistes que arribin s'han d'adaptar a l'hàbitat de la zona. Tot i que els pobladors de Hassi Labiad (com a tot el Marroc) són molt hospitalaris, del que es tracta és de compartir una experiència; per aquest motiu, s'organitzen activitats durant l'estada per apropar els turistes a la realitat.

Protecció del medi ambient. Pel que fa a la protecció del medi ambient, es lluita contra la desertificació dels oasis del sud-est del Marroc. El projecte pretén prolongar la *khettara* de Hassi Labiad —la *khettara*, que va sorgir al s. I a Mesopotàmia, és una canalització subterrània construïda per alimentar els horts de palmeres, cosa que permet assegurar l'aprovisionament d'un flux d'aigua constant, sense esgotar la capa freàtica i limitant l'evaporació al mínim. La rehabilitació de la *khettara* s'inclou en el marc del Programa PASC-

INDH Partenariats en Appui à la Société Civile, en col·laboració amb el Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD), la Cooperació Italiana i associacions italianes com ara Bambini nel Deserto i Osservatorio Mediterraneo, com també l'associació espanyola Centro de Estudios Rurales y de Agricultura Internacional (CERAI).

Cooperatives de dones. La creació de les cooperatives de dones ha estat molt important, perquè ha permès que un gran nombre d'activitats econòmiques i formatives tinguin un enfocament de gènere. Com en molts indrets del Magrib, aquí també hi ha una feminització de la població, atès que molts homes migren cap a l'exterior o cap a l'interior, i són les

Un dels primers grups de «turistes sostenibles», que fan una caminada pel desert acompanyats de camells de càrrega.

També s'ha preparat i cobert una canalització molt deteriorada que portava l'aigua a unes zones de cultiu que són a tres quilòmetres del municipi. Així mateix, s'han construït dos quilòmetres addicionals de canalitzacions sense cobrir per irrigar els cultius. Per lluitar contra la desertificació s'han plantat 20 ha de palmeres datileres i això permetrà que, a sota, s'hi puguin fer horts nous. Tanmateix, cal frenar l'èxode rural i augmentar la superfície cultivada, per assegurar, d'una banda, la supervivència de l'oasi i alhora millorar l'alimentació de la població, i per col·locar, d'altra banda, els productes locals excedents en el mercat.

dones les que han d'assumir les càrregues familiars. Així doncs, s'han organitzat un seguit d'activitats generadores d'ingressos per a les vídues, les divorciades i les dones en general.

Aquest treball global ha fet que la població sigui cada vegada més sensible cap a les persones que tenen alguna discapacitat. Per això, es treballa per aconseguir cadires de rodes, croses, motxilles i material escolar per a aquest col·lectiu. I, finalment, el fet que la societat civil estigui organitzada ha permès una major eficàcia i una gestió millor de l'ajuda a les víctimes de les inundacions de maig de 2006.

Organitzen:

Amb el suport de:

